

PRACTICI DEPOZIȚIONALE NON-FUNERARE LA TÈNE TÂRZIU ÎN SUD-VESTUL ROMÂNIEI. DESCOPERIRILE DE LA GLOGOVA ȘI DESA

Daniel SPÂNU

Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”; e-mail: hazdrik@yahoo.com

Keywords: depositional practices, southern Romania, tools and weapons deposits, Late La Tène, Padea – Panagjurski Kolonii group; destruction of goods; miniature or gigantic weapons

Summary: Two recent discoveries offer new insights concerning the diversity of non-funerary practices in southern Romania, in Late La Tène period: the tools deposit from Glogova (Gorj County) and the spearheads deposit from Desa (Dolj County).

In the upper part of a hill with steep slopes on the territory of the village of Glogova, two treasure hunters discovered a deposit of iron tools. The inventory consists of a share (Henning type B1), two flesh forks (gr. κρεάγπα) and three sickles (Henning type H6/Babeș type I). These types of tools have been used for a long time, but north of the Lower Danube such items are most commonly found in contexts from the 1st century BC – 1st century AD. The relatively small number of the items is not specific to Roman time sets of tools. Although it cannot be fully confirmed, the synchronization hypothesis between the Glogova deposit and the Padea – Panagjurski Kolonii group should not be lost of sight. The burial place of Glogova items on a steep hill recalls the pre-Roman depositions of tools from mountain contexts (e.g. Cetățeni, Grădiștea de Munte – Strâmbu, Râpa cu Galbeni and others). The question may be asked whether these deposits represented votive offerings buried in the natural environment, dedicated to deities of the wild nature, as indicated by e.g. the “Dacian” hoards. In any case, tool and utensil deposits are not an isolated local practice specific exclusively to pre-Roman Dacia, but must be understood in the broader context of tool deposits in Central and Eastern Europe during the Middle and Late La Tène periods. The inventory discovered at Glogova reflects the acculturation of a “barbarian” world still free to the Mediterranean technology and customs mediated by the Roman economic and political system since the Republican era.

The archaeological excavations undertaken in the year 2019 on Castravița site at Desa have led to the discovery, among other things, of two iron spearheads. No human cremated remains or ashes were found next to the spearheads, as e.g. in the case of Late La Tène grave 12. The find circumstances suggest the deliberate burial of the two weapons but exclude the hypothesis of a secondary filling or funeral deposition. The non-funeral burial of the two spearheads in a synchronous funeral area could be interpreted as a votive deposition or a cenotaph.

The discoveries from square unit 14/2019 at Desa – Castravița also reveal other suggestive aspects for ancient depositional behaviours. The two iron spearheads were kept in a good state of conservation. The position in which they were found, horizontally and next to a relatively well preserved Late Eneolithic/Early Bronze Age amphora, indicates however that the wooden shafts of the spears have been broken before their burial. Thus, the local Late La Tène phenomenon of deliberate destruction of wealth had a larger magnitude than reflected by the bent, broken or hit weapons. The lengths of the two spearheads (37.73 and 37.31 cm) are close to the regional average (40.84 cm). By comparison with examples from other regions of Iron Age Europe, the Late La Tène spearheads in the lower Danube region exhibit tendencies of gigantism. A similar trend is illustrated by some local Late La Tène fibulae. Thus, the votive significance of their burial is all the more explicit. By contrast, a miniature replica of a sica-type knife was discovered in grave 12. The burial of miniature items is also part of the Late La Tène depositional practices, but it is still an unexplored topic in the research of Padea – Panagjurski Kolonii group.

A number of findings indicate the possibility of relative synchronization between the spearheads and the fibula from the grave 12 and their chronological framing in Late La Tène period. Due to its proportions and ornamentation, this fibula corresponds to the characteristics of the Corlate – Gura Padinii type. However, specimens of this type are strikingly similar to some fibulae discovered in the Carpathian Basin and closely related to some north-Adriatic and Danubian fibulae of Kastav and Picugi types. Thus, the Corlate – Gura Padinii type can no longer be considered an original creation of the craftsmen from the Lower Danube Basin. All specimens in this typological “family” show some general features of Mötschwil fibulae specific to the LT C2 phase. But, unlike Mötschwil type, the foot of the Picugi – Gura Padinii fibulae was decorated twice with the motif of a bead framed by bobbins (fr. *perle et pirouettes*), inspired by the classical ornamentation. The junction of the foot on the bow next to the spiral, the trapezoidal path of the bow and the increase of the number of windings of the spiral represent other “deviations” from the typical form of the Mötschwil fibulae and constitute morphological changes whose incidence peaked at the beginning of the Late La Tène period (LT D1). The close analogies between the fibulae of the Corlate – Gura Padinii type and the Picugi type reveal the identity of a morphological and ornamental family in which two main divergent tendencies can be observed. (1) The ornamental refinement of classical inspiration illustrated by some specimens can be depreciated by simplification and geometry, due to the “barbaric” aesthetic and craft filter from the Danube regions (*interpretatio barbarica*). (2) In the same “barbaric” environments, local aesthetic and ritual rigor determined the oversize of the specimens, reaching up to pieces with gigantic dimensions. The spread of a common aesthetic model that formed the basis of the ornamentation of the Picugi and Corlate – Gura Padinii types indicates the same distribution networks illustrated by the late republican imports distributed in the LT D1 phase in the northern Balkan regions. Therefore, the adoption of the beads-and-bobbins motif on Middle La Tène scheme fibulae foreshadows probably the prestige of Rome’s expanding cultural models.

From the perspective of the findings from Glogova and especially Desa, the definition itself of Padea – Panagjurski Kolonii group as exclusive funeral behaviour could be critically reviewed and nuanced. Padea – Panagjurski Kolonii depositional practices were not restricted to the funeral realm but could also include votive behaviours or cenotaphs. The votive or funeral character of a feature can only be determined by methodical and professional survey.

Cuvinte-cheie: practici depoziționale, sudul României, depozite de unelte și arme, La Tène târziu, grupa Padea – Panagjurski Kolonii; distrugere de bunuri; arme miniaturale sau gigantice.

Rezumat: Două descoperiri recente oferă indicii sugestive în privința diversității practicilor non-funerare din sudul României în perioada La Tène târziu: depozitul de unelte de la Glogova (jud. Gorj) și depunerea de vârfuri de lance de la Desa (jud. Dolj).

În partea superioară a unui deal cu pante abrupte de pe teritoriul satului Glogova, doi căutători de comori au descoperit un depozit de unelte din fier care conține un fier de plug (tipul Henning B1), două furci pentru carne (gr. κρεάγρᾱ) și trei seceri (tipul Henning H6/Babeș I). Aceste tipuri de unelte au avut o folosire îndelungată, dar la nord de Dunăre, astfel de obiecte sunt frecvente în contexte din secolele I a. Chr. – I p. Chr. Numărul relativ restrâns al obiectelor din inventar nu este specific seturilor de unelte agricole din epocă romană. Chiar dacă deocamdată nu poate fi pe deplin confirmată, ipoteza sincronizării depozitului de la Glogova cu descoperirile grupei Padea – Panagjurski Kolonii nu trebuie pierdută din vedere. Locul de depunere a depozitului de la Glogova pe o culme cu pante abrupte amintește de practicile pre-romane de îngropare a unor depozite în zone montane (e.g. Cetățeni, Grădiștea de Munte – Strâmbu, Râpa cu Galbeni ș.a.). Se poate pune întrebarea dacă aceste depozite au reprezentat ofrande votive îngropate în mediu natural și dedicate divinităților naturii sălbatice așa cum se poate argumenta în cazul tezaurelor dacice. În orice caz, depunerea de unelte și ustensile nu reprezintă o practică izolată, restrânsă exclusiv în limitele Daciei preromane, ci trebuie înțeleasă în contextul depunerilor de unelte din regiunile central- și est-europene în La Tène-ul mijlociu și târziu. Inventarul descoperit la Glogova reflectă tendințele de aculturație a unei lumi încă libere la tehnologia și practicile mediteraneene mediate de sistemul economic și politic al Romei republicane.

Cercetările arheologice sistematice întreprinse în anul 2019 pe situl Castravița de la Desa au condus la descoperirea, printre altele, a două vârfuri de lance. În preajma acestora nu au fost identificate resturi umane cremate sau cenușă, așa cum se întâmplă în cazul mormântului 12 descoperit în imediata vecinătate a depunerii de arme. Circumstanțele descoperirii indică o îngropare deliberată a celor două arme, dar permit excluderea ipotezei descoperirii lor în poziție secundară sau într-un mormânt. Depunerea non-funerară a celor două vârfuri de lance într-o incintă funerară sincronă îngăduie interpretarea ei ca depunere votivă sau ca cenotaf.

Descoperirile din caroul 14/2019 de la Desa – Castravița relevă totodată câteva aspecte sugestive ale practicilor depoziționale străvechi. Cele două vârfuri de lance din fier s-au păstrat în condiții de conservare relativ bune. Poziția în care au fost descoperite și vecinătatea lor cu o amforă eneolitică târzie sugerează că hastele de lemn au fost rupte înaintea depunerii. Prin urmare, se poate considera că practica distrugerii intenționate de bunuri a avut o amploare mai mare decât ne lasă să o bănuim armele îndoite, frânte sau lovite. Lungimea celor două lănci (37,73 și 37,31 cm) este apropiată de standardul regional al lăncilor de epocă târzie La Tène (cca 40,84 cm). Prin comparație cu exemple din alte regiuni ale Europei Epocii Fierului, vârfurile de lance La Tène târziu din regiunea Dunării de Jos reflectă tendințe de gigantism. Aceeași tendință este ilustrată și de câteva fibule locale de epocă La Tène târziu. Astfel, semnificația votivă a îngropării acestor obiecte este cu atât mai explicită. În schimb, în mormântul 12 a fost descoperită o replică miniaturală de sica. Îngroparea obiectelor miniaturale a reprezentat o altă caracteristică a practicilor depoziționale ale La Tène-ului târziu, prea puțin explorată încă în cercetarea grupei Padea – Panagjurski Kolonii.

O serie de descoperiri indică posibilitatea sincronizării relative dintre vârfurile de lance și fibula din mormântul 12 și încadrarea lor în perioada La Tène târziu. Prin particularitățile ornamentale și prin proporții, această fibulă corespunde caracteristicilor tipului Corlate – Gura Padinii. Totodată, exemplarele acestui tip prezintă asemănări surprinzătoare cu fibule descoperite în Bazinul Carpatic înrudite îndeaproape cu exemplare ale tipurilor Kastav și Picugi din regiunile nord-adriatice și dinarice. Din această perspectivă, tipul Corlate – Gura Padinii nu mai poate fi considerat o creație originală a meșterilor de la Dunărea de Jos. Toate exemplarele acestei „familii” tipologice prezintă unele trăsături generale ale fibulelor Mötschwil, specifice fazei LT C2. Dar, spre deosebire de fibulele Mötschwil, piciorul fibulelor Picugi – Gura Padinii a fost decorat cu motivul perlei încadrate de piruete inspirat din ornamentația clasică. Fixarea piciorului pe arc în proximitatea resortului, traseul trapezoidal al arcului și sporirea numărului de spire ale resortului reprezintă „abateri” de la forma tipică a fibulelor Mötschwil și constituie modificări morfologice a căror incidență culmină la începutul La Tène-ului târziu (LT D1). Strânsele analogii dintre fibulele de tip Corlate – Gura Padinii și cele de tip Picugi dezvăluie identitatea unei familii morfologice și ornamentale în care se pot constata două tendințe divergente. (1) Rafinamentul ornamental de inspirație clasică ilustrat de unele exemplare se poate deprecia prin simplificare și geometrizare, în virtutea filtrului estetic „barbar” ale meșterilor din regiunile dunărene (interpretatio barbarica). (2) În aceleași medii „barbare”, rigorile estetice și rituale au putut determina supradimensionarea unora dintre exemplare, unele dintre ele atingând dimensiuni gigantice. Răspândirea unui model estetic comun care a stat la baza ornamentației fibulelor Picugi și Corlate – Gura Padinii reflectă aceeași rețea de distribuție ilustrată și de importurile republicane în regiunile nord-balcanice. Astfel, adoptarea motivului perlei între piruete pe fibule de schemă La Tène mijlociu prefigurează prestigiul modelelor culturale romane în expansiune.

Din perspectiva descoperirilor de la Glogova și mai ales Desa, definirea însăși a grupei Padea – Panagjurski Kolonii ca exclusiv funerară poate fi revizuită și nuanțată. Practicile depoziționale Padea – Panagjurski Kolonii nu s-au restrâns la domeniul funerar, ci au putut include și comportamente votive sau cenotafuri. Distincția dintre caracterul funerar sau votiv al unui context nu poate fi determinat decât doar printr-o documentare metodică și profesionistă.

INTRODUCERE

În stadiul actual al cercetării, cronologia grupei Padea – Panagjurski Kolonii rămâne o chestiune controversată. Câteva inventare diagnostic pot să fie însă invocate pentru sincronizarea relativă dintre unele forme reprezentative ale acestei grupe (e.g. Dubova, Cugir – Tumuluș 2) și unele tezaure cu podoabe (e.g. Sărăcsău), cu veselă de inspirație elenistică și cu bronzuri romane (e.g. Lupu, Bohot) sau cu monede (e.g. Filipovci, Bobaia)¹. Orice dezbateri a cronologiei regionale nu poate să facă abstracție de aceste descoperiri. Desigur, tipurile din aceste inventare puteau avea o dinamică temporală

diferită. Relațiile asociative din Fig. 1 indică însă faptul că, cel puțin la un anumit moment dat, aceste tipuri au fost asociate și, prin urmare, au fost relativ sincrone. De altfel, și din perspectivă supraregională, corespondențele cu inventare care conțin importuri elenistice și republicane pot fi considerate simptomatice pentru cea de a doua secvență a La Tène-ului târziu (LTD2)².

Aceleași relații de corespondență sunt însă relevante și pentru sincronismul relativ și complementaritatea practicilor funerare Padea – Panagjurski Kolonii cu practicile votive ilustrate de prima fază a tezaurelor dacice³. În aria Padea – Panagjurski Kolonii poate fi documentată practica votivă a depunerii de piese de port

¹ Spănu 2019, p. 172–182.

² Guștin 2011, p. 127–128; Kavur, Guștin 2011.

³ Spănu 2001–2002, p. 93–97.

și podoabe manifestată concomitent cu practica depunerii de arme în morminte. În acest sens, pot fi invocate fără rezerve tezaurele cu cupe *mastós* de la Jakimovo și Bohot. Cu alte cuvinte, cele două practici depoziționale – votivă și funerară – pot fi coroborate cultural. Două descoperiri

recente aduc însă informații noi în privința diversității practicilor depoziționale non-funerare din sudul României, la sfârșitul Epocii Fierului: depozitul de unelte de la Glogova (jud. Gorj) și depunerea de vârfuri de lance de la Desa (jud. Dolj).

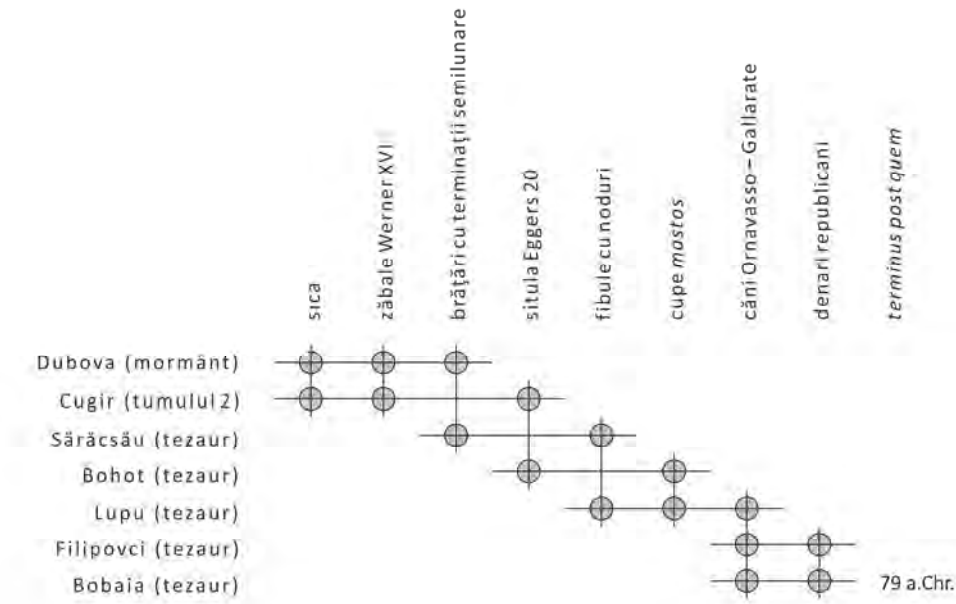

Figura 1. Relații asociative între tipuri reprezentative din câteva inventare diagnostic de epocă târzie La Tène de la Dunărea de Jos și din Transilvania / Correspondence relationships between representative types from Late La Tène diagnostic inventories (graves and hoards) in Transylvania and Lower Danube.

1. DEPOZITUL DE UNELTE DE LA GLOGOVA

Descoperirea și recuperarea depozitului

Potrivit mărturiilor pasionaților căutători de antichități Ion Viorel Vlăceanu și Sorin-Doru Maria, aceștia au întreprins, în data de 24 iunie 2018, o periegeză pe un deal împădurit, cu pante abrupte de pe malul stâng al râului Motru. Potrivit unei prime relatări (septembrie 2018), prospecțiunea s-ar fi desfășurat între localitățile Negoiești (sat integrat orașului Baia de Aramă, jud. Mehedinți) și Cămuiești (sat, comuna Glogova, jud. Gorj), dar pe teritoriul administrativ al celei din urmă localități (Fig. 2/1). Potrivit unei a doua mărturii mai detaliate (noiembrie 2019), prospecțiunea din 24 iunie 2018 s-ar fi desfășurat, de fapt, pe un deal aflat la est de Biserica Sfântul Nicolae și de Cula Glogovenilor din satul Glogova (altitudine maximă 379 m) (Fig. 2/2). Cele două zone

prospectate se află la aproximativ 3 km distanță una de cealaltă. Itinerariile periegezelor întreprinse au fost înregistrate prin cartarea unor date GPS. I. V. Vlăceanu insistă asupra veridicității celei din urmă mărturii⁴. Periegeza menționată inițial (în zona Negoiești – Cămuiești) nu ar fi furnizat niciun rezultat.

Pe dealul prospectat, într-o poiană în pantă aflată la cca 8 m de culme, I. V. Vlăceanu a descoperit un mic depozit de unelte din fier. Acestea au fost identificate în pământul înmuiat de ploile de primăvară, printre rădăcinile unui stejar. Cea dintâi piesă identificată a fost brăzdarul de plug, apoi au fost descoperite furcile și secerile (Fig. 3–4; anexa 1.1). Pentru recoltarea pieselor a fost necesară înlăturarea humusului de pădure pe o suprafață de cca 60 × 40 cm și săparea până la o adâncime de 15–20 cm. Cu ocazia acestei săpături, nu au fost identificate alte materiale (ceramică, oase etc.). Autorul descoperirii a efectuat mai multe fotografii: cea mai expresivă dintre ele este reprodusă în Fig. 3A.

⁴ Popescu 2018.

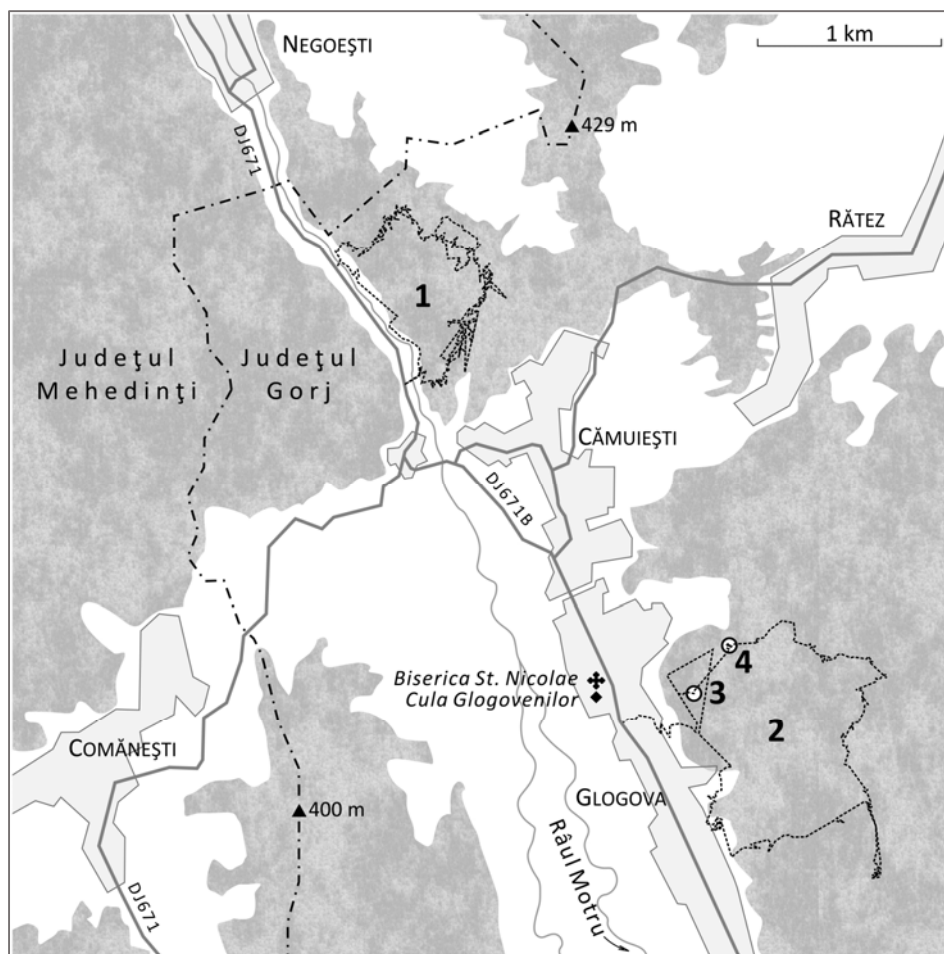

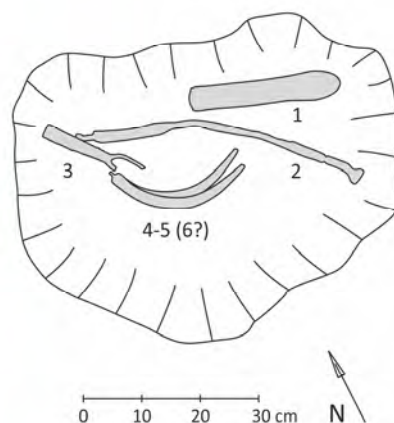
Figura 2. Harta zonei Glogova. 1–2. Itinerariile efectuate de autorii descoperirilor; 3. Locul de descoperire a depozitului; 4. Locul de descoperire a vârfului de lance. Cu gri intens: zonele de deal împădurite / Glogova area map. 1–2. Itineraries of the treasure hunters; 3. Discovery spot of the deposit; 4. Discovery spot of the spearhead. Deep grey: wooded hill areas.

La cca 400 m de depozitul de unelte (Fig. 2: nr. 4), S.-D. Maria a identificat un vârf de lance din fier (Fig. 4/5; anexa 1.2). Pentru recoltarea vârfului de lance a fost necesară săparea unei gropi puțin adânci (maximum 30 cm). Nu au fost observate oase incinerate. Lancea zăcea orizontal, cu vârful către sud-sud-vest. Cu prilejul aceleiași periegeze, dar în amplasamente separate, de-a lungul itinerarului parcurs de autorii descoperirilor, au mai fost identificate și câteva fragmente ceramice inexpressive morfologic și tipologic, două lame de cuțit extrem de deteriorate de oxizi, un vârf de săgeată și un inel medieval. Toate materialele descoperite au fost predate Muzeului Județean Gorj din Târgu Jiu în cel mai scurt timp. Majoritatea pieselor depozitului au fost tratate împotriva oxidării și corodării de către Georgiana Mureșan în *Laboratorul de restaurare metale* al Institutului de Arheologie din București, apoi au fost returnate muzeului din Târgu Jiu.

Din motive dificil de deslușit, conducerea Muzeului din Târgu Jiu a preluat în gestiune și a inventariat selectiv piesele depozitului de la Glogova. Furca mică (Fig. 4/4) nu a fost inventariată și a ajuns la *Laboratorul de*

restaurare metale din București numai în urma insistențelor autorului acestor rânduri (5 octombrie 2018). Cu același prilej, la muzeul din Târgu Jiu nu am putut identifica mânerul de furcă mare din fier (Fig. 3/2) a cărei descoperire o atestau totuși fotografiile *in situ* prezentate de I. V. Vîlceanu. Personalul muzeului ar fi oferit tija autorului descoperirii care însă a refuzat propunerea și mânerul de furcă ar fi fost închis într-unul dintre dulapurile muzeului din Târgu Jiu⁵. O nouă solicitare a piesei în vederea documentării ei grafice (noiembrie 2019) a rămas fără rezultat. Astfel, această piesă nu a fost inventariată, nu a ajuns la *Laboratorul de restaurare metale* din București și nu a mai putut fi documentată după original. Am întreprins o reconstituire grafică a obiectului (Fig. 3/2) pe baza informațiilor și fotografiilor oferite cu amabilitate de către I. V. Vîlceanu. În acest fel, pasiunea pentru antichități și bunăvoința individuală a domnului Vîlceanu au putut compensa parțial racilele sistemului patrimonial românesc.

⁵ Informații I. V. Vîlceanu, 8 noiembrie 2019.

A

B

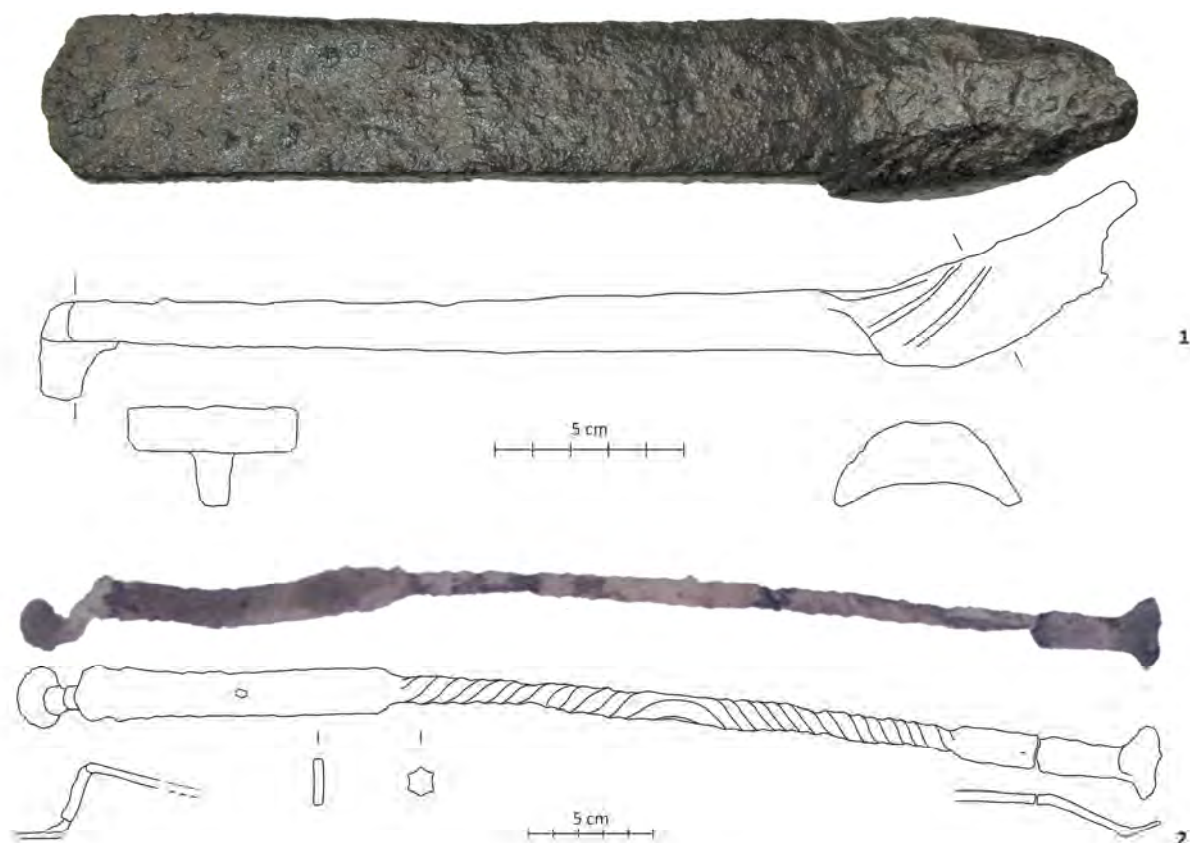

Figura 3. A. Depozitul în momentul descoperirii (fotografie I. V. Vilceanu) și reprezentare schematică a situației in situ (schiță D. Spânu); B. 1. Fierul de plug (fotografie G. Mureșan, desen D. Spânu); 2. Mânerul de furcă de măcelărie compus (fotografie I. V. Vilceanu, reconstituire grafică D. Spânu). 1–2. Fier / A. Glogova deposit in situ (photo I. V. Vilceanu, sketch D. Spânu); B. 1. Iron share (photo G. Mureșan, drawing D. Spânu); 2. Iron handle of flesh fork (photo I. V. Vilceanu, graphic reconstruction D. Spânu).

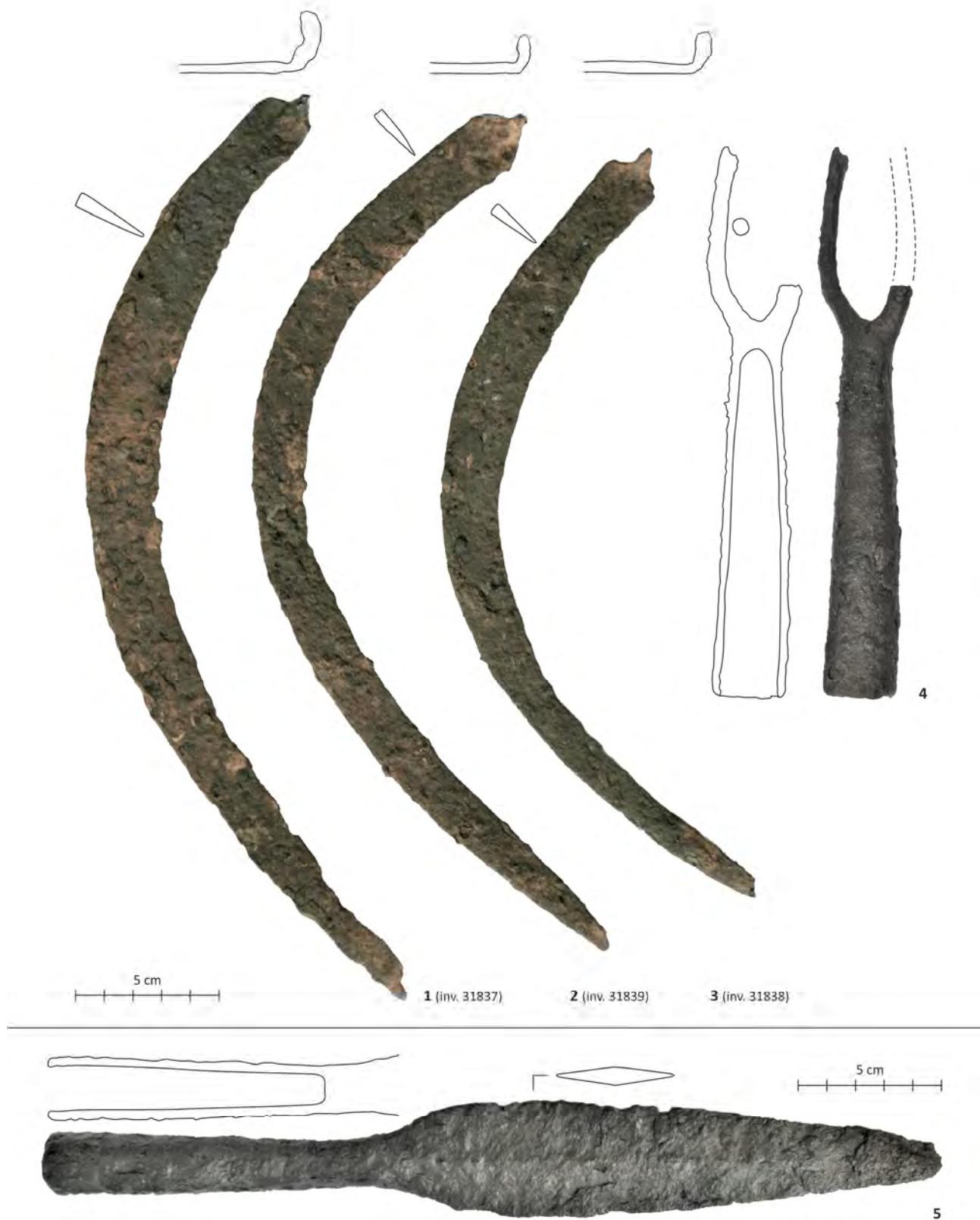

Figura 4. 1–3. Secerile (fotografii și secțiuni D. Spânu); 4. Furca de măcelărie cu tub de înmănușare (fotografie G. Mureșan, desen D. Spânu); 5. Vârful de lance găsit la 400 m de locul de descoperire a depozitului de unelte (fotografie G. Mureșan, secțiuni D. Spânu). 1–5. Fier / 1–3. Iron sickles (photo and cross-sections D. Spânu); 4. Iron socketed flesh fork (photo G. Mureșan, drawing D. Spânu); 5. Iron spearhead discovered at 400 m distance from the tools-deposit (photo G. Mureșan, cross-sections D. Spânu).

Kreágra masivă (Fig. 3B/2)

Obiectul cu funcțiunea – aparent – cea mai incertă este tija cu torsadă și terminații plate. Incertitudinile ar putea fi cu atât mai mari cu cât identitatea obiectului nu a putut fi deslușită decât pe baza unor fotografii. Piesa se prezintă sub forma unei tije din fier cu plăci terminale unite printr-o torsadă. La una dintre extremități, placa se continuă cu un segment îndoit și îngustat terminat cu excrescență aplatizată, ovală. Cealaltă extremitate, ruptă din vechime, nu prezintă aceeași îngustare și îndoire, dar se termină tot cu o aplatizare ovală. Segmentul central al piesei are o secțiune poligonală (patrulateră sau hexagonală?) și a fost răsucit la cald prin forjare. Cu ajutorul unui clește a fost rotită zona mediană a tije. În prealabil, extremitățile cu aspect de placă ale piesei fuseseră fixate sau susținute ferm. Astfel, a rezultat o torsadă simetrică față de mediana ei.

Caracteristicile dimensionale și morfologice ale acestui obiect sunt asemănătoare mai multor tipuri de „ustensile de vatră” (germ. *Herdgerät*) sau „de bucătărie” (germ. *Küchengerät*) din cea de-a Doua Epocă a Fierului. Torsade simetrice realizate prin rotirea zonei mediane a unei tije (cu extremitățile ei plate rămase fixe) pot fi recunoscute în cazul unor furci pentru carne (gr. *κρεάγρᾱ*, lat. *fuscinula*, *harpax*, germ. *Fleischgabel*) din Italia și din Europa centrală a Epocii Fierului⁶.

Furcile pentru carne au făcut parte din instrumentarul de banchet (*symposium*) de tradiție mediteraneeană și au fost folosite pentru manevrarea și extragerea bucăților de carne fiartă din cazanul de gătit⁷. În perioada târzie a primei Epocii a Fierului, astfel de ustensile au fost adoptate în Etruria și în regiunile circum-alpine⁸. Valențele simbolice ale acestor furci au determinat integrarea lor în inventarele funerare fastuoase din aceleași regiuni și în cea de-a Doua Epocă a Fierului⁹. La începutul La Tène-ului târziu, diferite forme de furci italice pentru carne au continuat să fie importate în regiunile alpine și în *oppida* nord-alpine, de exemplu la Manching¹⁰. Instrumente similare au fost descoperite și la Răcătău, Costești sau Căpâlna¹¹. Alte furci pentru carne, de dimensiuni mai mici, cu mânerul cu torsadă (dar fără extremitățile aplatizate) provin din depozitul de pe Muntele Strâmbu și din așezarea de la Poiana¹². O torsadă similară mai poate fi recunoscută și pe mânerul în formă de tijă al unui vătrai (germ. *Feuereisen* / *Schürhaken*) din depozitul de la Lozna¹³ sau al unei furci pentru carne de la Manching¹⁴. Extremitățile acestor piese nu au însă aspectul unor plăci, așa cum se poate observa în cazul piesei de la Glogova.

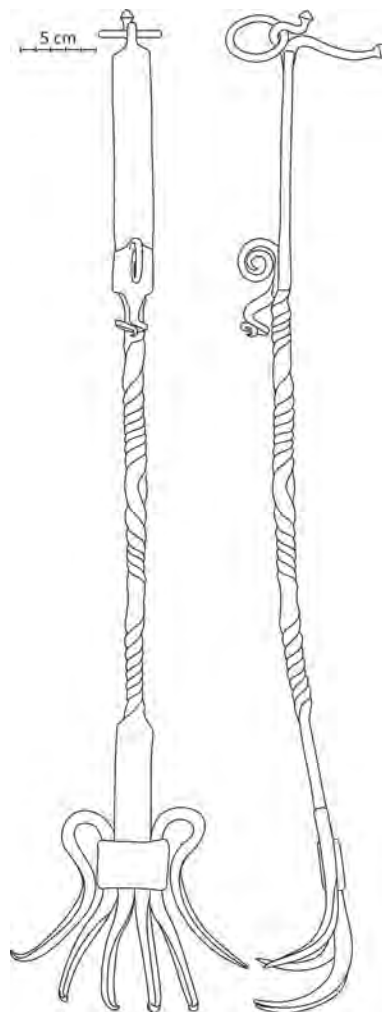

Figura 5. Furcă pentru carne (*kreágra*) din fier din depozitul de la Sanzeno (prelucrare grafică după Nothdurfter 1979, pl. 43, nr. 609) / Iron flesh fork (*kreágra*) from Sanzeno deposit (after Nothdurfter 1979, pl. 43, nr. 609).

Analogia cea mai apropiată pentru piesa din depozitul gorjean este oferită de furca de măcelărie masivă din depozitul de la Sanzeno, în Tirolul italian (Fig. 5). Mai precis, piesa de la Glogova se aseamănă corpului central al acestei furci: veriga de atașare, țepușele îndoite și ornamentele cu volute lipsesc; în schimb, sunt similare torsada, extremitățile plate și îndoirea mânerului. Foarte probabil, orificiul vizibil pe una dintre extremitățile plate ale piesei de la Glogova putea folosi montării unui ornament cu volute similar exemplarului de la Sanzeno. Din păcate, această analogie nu este suficient de relevantă și pentru cronologie. Furca mare pentru carne de la Sanzeno are analogii în descoperiri din nordul Italiei de la finele secolului al IV-lea

⁶ Nothdurfter 1979, p. 59–65, pl. 43–45.

⁷ Baitinger, Völling 2007, p. 96–97; Bagnasco Gianni 1999 evocă valențele rituale ale folosirii furcilor pentru carne antice; Sannibale 2008, p. 151–153, fig. 28–29 reproduc scene sugestive din iconografia antică.

⁸ Baitinger 2017; Tomedi 2017, p. 1598.

⁹ Bondini 2008, p. 268.

¹⁰ Jacobi 1974, p. 126–129; Gleischer, Nothdurfter 1992, p. 349–366.

¹¹ Glodariu, Iaroslavschi 1979, p. 120, 162, fig. 65/12, 15–16; Tanțău 1972, fig. 26. În literatura românească, furcile pentru carne au fost denumite „frigărui” cu mai multă sau mai puțină acuratețe.

¹² Vulpe, Teodor 2003, p. 157, nr. 295, 511, fig. 32/1.

¹³ Berciu, Popa 1963, 153–154, nr. 17, fig. 2/7, 3/17; Teodor 1980, p. 137, nr. 32, 139, fig. 7/4.

¹⁴ Jacobi 1974, p. 293, nr. 566, pl. 32/566.

a.Chr. Majoritatea materialelor din depozitul tirolez pot fi datate în secolele V–II a.Chr., dar cele mai târzii piese datează din epocă imperială¹⁵.

Analogiile de la Lozna, Răcătău, Poiana și Costești se încadrează toate în secolele care au premers cuceririi romane a Daciei. Fapt semnificativ, în descoperirile cu unelte și ustensile din Dacia provincială, furcile de măcelărie similare celor de la Sanzeno sunt nesigur atestate¹⁶. Această conjunctură ar putea pleda pentru interpretarea furcii de la Glogova ca un import anterior întemeierii provinciei Dacia.

Kreagra cu tub de înmănușare (Fig. 4/4)

Un instrument cu morfologie diferită, dar cu o funcțiune asemănătoare față de piesa precedentă, este furca pentru carne („de măcelărie”) cu două vârfuri și tub de înmănușare pentru fixarea mânerului din lemn (germ. *Tüllengabel*). Piese similare au fost descoperite în contexte târzii La Tène din Europa centrală¹⁷ și în câteva așezări locuite intens în secolele I a.Chr. – I p.Chr. din Dacia preromană¹⁸. Aceste analogii nu permit o sincronizare cu descoperiri de epocă provincială.

Brăzdarul de plug (Fig. 3B/1)

În literatura românească de specialitate, brăzdarul de plug din fier a fost perceput constant ca indicator al abilităților agricole ale grupei etnice „geto-dacice”. Ipoteza preluării brăzdarelor din lumea elenistică prin intermediul tracilor, în virtutea înrudirii etno-lingvistice dintre aceștia și daci, a fost generos îmbrățișată¹⁹. Prea lesne și prea frecvent s-a scris despre brăzdarul de tip „dacic”, cu toate că această formă a fost semnalată în lumea elenistică din Bosforul Cimerian până în Egipt²⁰. O scurtă sistematizare a subiectului este necesară.

Brăzdarele proto-istorice (lat. *vomer*) de pe teritoriul României pot fi clasificate în funcție de sistemul lor de prindere la lemnul plugului (lat. *aratrum*)²¹: (1) cu manșon deschis (tipurile Henning A și C); (2) cu tijă de prindere și

croșetă de fixare pe revers (tipul Henning B). În cadrul fiecărui tip, proporțiile exemplarelor diferitelor variante pot să varieze flagrant. Exemplarul de la Glogova, cu tijă asemeni unei plăci rectangulare prelungi, poate fi comparat unor exemplare ale variantelor B1-B2 din tipologia lui Henning²². Brăzdarele cu manșon deschis sunt atestate în aria La Tène, din Gallia până în Pannonia²³. În România, astfel de brăzdare se regăsesc în inventarele depozitelor de unelte din fier est-carpatic de la Negri, Lozna și Oniceni, dateate în La Tène-ul mijlociu și târziu²⁴, dar au continuat să fie folosite și în epocă romană²⁵. Foarte probabil, brăzdarele pre-romane cu manșon deschis de pe teritoriul României au o origine central-europeană, iar circulația lor a fost favorizată de relațiile dinamice de schimburi dintre grupele „celtice” și grupa Poienesti – Lucașeuca²⁶.

Brăzdarele cu tijă și croșetă terminală sunt atestate încă din secolele IV–III a.Chr. în lumea elenistică și în Tracia²⁷, dar au continuat să fie folosite până în epocă romană târzie²⁸.

La nord de Dunăre, cele mai timpurii brăzdare cu croșetă apar deabia în așezări (Poiana, Popești, Tinosu) sau în fortificații montane (Ardeu, Costești, Grădiștea de Munte)²⁹ din secolele I a.Chr. – I p.Chr. Pentru o datare mai timpurie, indiciile lipsesc deocamdată. În orice caz, brăzdarele cu tijă și croșetă din Dacia pre-romană reprezintă un import sudic (fie import propriu-zis, fie import de tehnologie) și reflectă intensificarea conexiunilor supraregionale cu lumea mediteraneeană. Descoperirea mai multor brăzdare cu croșetă în Transilvania sugerează posibilitatea încadrării lor începând cu acea perioadă în care importurile italice și elenistice târzii (veselă din bronz, tetradrahme, drahme, denari) au pătruns pentru prima dată în mod masiv în interiorul Arcului Carpat. Ori acest fenomen a avut loc numai după începutul secolului I a.Chr.³⁰. Descoperirea unui brăzdar la Popești are o importanță particulară, deoarece locuirea din această așezare încetează la începutul secolului I p.Chr.³¹. Prin urmare, brăzdarele cu croșetă puteau pătrunde la nord de Dunăre și înaintea acestui moment, respectiv în faza LTD2

¹⁵ Nothdurfter 1979, p. 61–62, 96–97, Anexa 2.

¹⁶ Se poate pune întrebarea dacă o piesă din depozitul de epocă romană de la Mărculeni (Glodariu *et alii* 1970, p. 218, nr. 100, fig. 16/6: „crochet d’une bande de fer”), compusă dintr-o torsadă și o terminație aplatizată, continuată cu un cârlig, ar putea fi interpretată ca mâner de furcă de măcelărie.

¹⁷ Hundt 1953, p. 152–153.

¹⁸ Brad (Ursachi 1995, p. 129, pl. 13/23, pl. 227/1); Costești (Glodariu, Iaroslavschi 1979, p. 162, fig. 64/21); Poiana (Vulpe, Teodor 2003, p. 512, fig. 33/23).

¹⁹ Crișan 1960, p. 296; Berciu, Popa 1963, p. 157, 160; Crișan 1977, p. 393; Glodariu, Iaroslavschi 1979, p. 61–62; Crișan 1994, p. 209; Borangic, Bădescu 2017, p. 46.

²⁰ Kruglikova 1959, p. 138, nr. 6.

²¹ Čičikova 1967, p. 118; Henning 1987, p. 48.

²² Henning 1987, p. 58.

²³ Rybová, Motyková 1983, p. 102, fig. 16/3–4, 133–138, fig. 23–24, cu literatura; Müller 1997; Schönfelder 2006, p. 111–115; Nillesse 2006, p. 230–231; Pieta 2010, p. 230–236.

²⁴ Babeș 1993, p. 53; cf. Antonescu 1968; Babeș 1970; Teodor 1980.

²⁵ Henning 1987, p. 62–23; cf. Canarache 1950, p. 97, fig. 13; Floca 1953, p. 751, fig. 9; Glodariu, Cîmpeanu 1966; Glodariu *et alii* 1970 ș.a.

²⁶ Babeș 1993, p. 53; cf. Babeș 1983, p. 203; Rustoiu 2009, p. 12–13; Pupeză 2012, p. 330.

²⁷ Henning 1987, p. 58; cf. Kruglikova 1959, p. 136–137; Čičikova 1967, p. 118–119, nota 14, fig. 1–3; Glodariu, Cîmpeanu 1966, p. 23–25.

²⁸ Henning 1987, p. 58–61; Vingo 2016, p. 337–338; cf. Canarache 1950, p. 100–101; Čičikova 1967, p. 120.

²⁹ Crișan 1960, p. 296; Glodariu, Iaroslavschi 1979, p. 62; Henning 1987, p. 58–60; Pupeză 2012, p. 270–271, 329.

³⁰ Spănu 2019, p. 172–186.

³¹ Preda, Palincaș 2005, p. 77–78; pentru brăzdar: Rosetti 1960, p. 394, fig. 3/1.

(cca 75 a.Chr. – 25 p.Chr.)³². Totodată, trebuie precizat că brăzdarele cu croșetă au fost utilizate și în epocă romană provincială, așa cum o indică o serie de descoperiri din România și Bulgaria³³. Prin urmare, doar pe baza analogiilor, brăzdarul de la Glogova nu poate fi datat cu certitudine exclusiv înaintea cuceririi romane a Daciei.

Secerile (Fig. 4/1–3)

Secerile protoistorice și antice din fier pot fi clasificate pe baza curburii lamei: (1) seceri cu lama sinuoasă, cu o curbă echilibrată de o parte și de alta a mânerului (tipurile Henning H1–H5) și (2) seceri cu lama curbată doar lateral față de mâner (tipul Henning H6)³⁴. Exemplarele de la Glogova corespund celui din urmă tip. Variații morfologice suplimentare sunt determinate de sistemele mai simple sau mai complexe de montare a mânerului din lemn³⁵: (I) terminație simplă cu croșetă laterală (Babeș I); (II) terminație cu croșetă laterală și orificii pentru nituri (Babeș II); (III) terminație cu croșetă laterală precedată de un manșon deschis (Babeș III). Toate cele trei variante se regăsesc în inventarul depozitului de la Lozna. Cele trei seceri de la Glogova corespund variantei Babeș I.

Pe teritoriul României, apariția secerilor din fier cu lama curbată lateral încă din secolele al III-lea și al II-lea a.Chr. este documentată deocamdată izolat în spațiul est-carpatic (așezarea de la Bunești, depozitul de la Lozna)³⁶. Asemeni brăzdarelor cu croșetă, aceste seceri au cunoscut o răspândire mai mare odată cu apariția fortificațiilor din Munții Orăștiei și dezvoltarea așezărilor de epocă târzie La Tène precum cele de la Popești sau Poiana. Deși au continuat să fie folosite izolat până în Antichitatea târzie, secerile cu lama curbată lateral au fost înlocuite, după cucerirea romană a Daciei, de secerile cu lama sinuoasă (tipurile Henning H1–H5)³⁷. De exemplu, toate secerile din depozitul de epocă provincială de la Mărculeni (un adevărat instrumentar de *villa rustica*) aparțin tipului cu lama sinuoasă³⁸. Prin urmare, pe teritoriul României, incidența maximă a secerilor similare celor de la Glogova corespunde perioadei pre-romane.

Structura, cronologia și semnificația culturală a depozitului de la Glogova

Depozitul de la Glogova reunește unelte de bucătărie (cele două furci de măcelărie) și unelte agricole (brăzdarul

și secerile). Inventarul simbolizează ciclul agrar (plantarea și culesul cerealelor), precum și prepararea cărnii animalelor mari (fie vânat, fie bovine domestice). Depozitul de la Glogova reunește un instrumentar individual sau al unei comunități restrânse (familiale). Prin structura sa nu foarte diversificată și cantitativ modestă, inventarul de la Glogova diferă de marile depozite de la Lozna, Negri sau Oniceni, compuse din zeci sau chiar sute de unelte din fier de același tip³⁹. Totodată, tipologia diferită a brăzdarelor exclude o sincronizare cu aceste depozite din La Tène-ul mijlociu. Numărul secerilor de la Glogova (trei) este inferior numărului secerilor identificate într-o locuință de epocă târzie La Tène de la Kruglik (șapte)⁴⁰. Totodată, micul depozit de la Glogova diferă și față de depozitele de epocă provincială de la Lechința de Mureș, Dedrad și Mărculeni⁴¹ care se disting printr-un inventar agricol complex, cu un număr sporit de obiecte, specific activităților multiple ale unei ferme provinciale romane. În schimb, prin numărul mic de obiecte, depozitul de la Glogova este comparabil celui de la Cetățeni (un brăzdar, un cuțit de plug, un clește și o nicovală)⁴². Din păcate, modul de recuperare a acestui inventar este învăluit în incertitudini, astfel că integritatea și proveniența lui contextuală nu sunt sigure. Totuși, depozitul de la Cetățeni provine dintr-un sit în care nu a fost încă semnalată o prezență romană de vreme provincială.

Practic, pentru datarea descoperirii de la Glogova se pot avansa două ipoteze: depozitul este fie pre-traianic, fie post-traianic. În favoarea celei din urmă ipoteze ar putea fi invocată numai cronologia largă a brăzdarului. Pentru o datare anterioară cuceririi romane a Daciei pledează majoritatea analogiilor furcilor de măcelărie și a secerilor. În favoarea aceleiași ipoteze mai poate fi invocată și structura cantitativ restrânsă și puțin diversificată a depozitului, diferită atât de marile depozite din La Tène-ul mijlociu, cât și de cele de epocă provincială. Astfel, ipoteza datării micului depozit în perioada pre-traianică (La Tène târziu și epocă imperială timpurie) își vedește maxima plauzibilitate.

Foarte probabil, îngroparea depozitului a fost deliberată, dar motivul depunerii celor șase instrumente – votiv sau nu – se lasă mai greu de deslușit. În mod surprinzător, în perioada pre-romană, numeroase unelte agricole din fier se regăsesc în situri amplasate pe înălțimi montane (Cetățeni, Costești, Grădiștea de Munte ș.a.),

³² Spânu 2019, p. 180–182, fig. 6.

³³ Henning 1987, p. 59; cf. Crișan 1960, p. 298; Gudea, Lobüscher 2006, p. 42–43, fig. 35.

³⁴ Henning 1987, p. 86.

³⁵ Babeș 1993, p. 81–82, fig. 23; cf. Teodor 1999, p. 61.

³⁶ Teodor 1999, p. 61; cf. Pupeză 2012, p. 330. Secerile din fier de la Bunești (Bazarciuc 1983, p. 255, 257, fig. 7/1–8) sunt probabil cele mai timpurii exemplare (așezarea nu conține elemente de datare ulterioare perioadei LTC1); aceste exemplare au o curbă mai puțin pronunțată decât secerile de epocă târzie La Tène.

³⁷ Henning 1987, p. 86–88.

³⁸ Henning 1987, p. 88; cf. Glodariu et alii 1970, p. 211, fig. 8/1–8, p. 214, nr. 23–28, p. 219, fig. 23/7–12. „Secerile” din depozitul provincial de la Lechința de Mureș (Crișan 1960, p. 287, nr. 4, fig. 3/3, 17) s-au conservat atât de precar încât nu pot fi încadrate tipologic și ar putea fi omologate drept cosoare.

³⁹ Babeș 1993, p. 53.

⁴⁰ Babeș 1993, p. 53, pl. 51/11–17.

⁴¹ Crișan 1960; Glodariu, Câmpăanu 1966; Glodariu et alii 1970; mai pot fi adăugate și instrumentarele variate de *villa rustica* (Henning 1987, p. 59; Gudea, Lobüscher 2006, p. 42–43, fig. 35).

⁴² Rosetti 1960, p. 392–394, fig. 3/2–5.

unde cultivarea cerealelor nu putea fi practică. O conexiune între instrumentele din fier și centrele de putere montane pre-romane se conturează, deci, cu destulă claritate. Se poate pune întrebarea dacă posesorul inventarului de la Glogova era un membru al acelei categorii sociale care deținea cunoștințe tehnologice necesare ridicării unor edificii monumentale asemenea celor din Munții Orăștiei.

Depunerea de la Glogova a fost la rândul ei realizată pe un deal cu pante abrupte acoperit de o pădure de stejari. Acest fapt reflectă intenția protejării integrității inventarului, dar și abandonarea lui departe de terenuri agricole. Piese relativ rare în epocă preromană, instrumentele de la Glogova puteau fi înzestrate cu o valoare simbolică deosebită care o întrecea pe cea practică-funcțională. În contextul unei mitologii locale populate de divinități ale naturii sălbatice⁴³, ipoteza depunerii votive a depozitului de la Glogova nu trebuie exclusă.

Fără să fi avut intensitatea îngropării de tezaure cu piese de port și de podoabe, depunerile de unelte și ustensile alcătuiesc o categorie distinctă de descoperiri de epocă La Tène târziu. Depozitul de la Glogova se adaugă altor depozite de unelte și ustensile din Dacia pre-romană, așa cum sunt cele de Cetățeni, Grădiștea de Munte – *Muntele Strâmbu*, Grădiștea de Munte – *Dealul Arieșului/Râpa cu Galbeni*, *Munții Orăștiei*⁴⁴. Aceste depozite nu sunt manifestări izolate, ci pot fi înțelese în contextul depunerilor frecvente de unelte din Europa centrală în perioadele mijlocie și târzie ale La Tène-ului⁴⁵.

Uneltele din depozitul de la Glogova pot fi percepute ca indicii ale aculturației unei lumi barbare încă libere la tehnologia mediteraneeană mediata de sistemul economic și politic roman. Prin analogiile multiple ale obiectelor din inventar, unele chiar foarte îndepărtate, micul depozit de la Glogova poate fi considerat ca o reuniune de importuri care au pătruns la nord de Dunăre într-una dintre fazele La Tène-ului târziu sau ale epocii imperiale timpurii. În stadiul actual al cercetării, o încadrare mai nuanțată nu poate fi stabilită. Ar fi fost interesant să putem preciza dacă depozitul a fost sincron înmormântărilor de tip Padea – Panagjurski Kolonii (LTD1–LTD2a) sau dacă este ulterior abandonării acestei tradiții funerare (LTD2a / epocă imperială B1–B2a). Cronologia obiectelor din depozitul de la Glogova nu îngăduie o asemenea precizare. Descoperirea vârfului de lance pe același deal de lângă Glogova (Fig. 4/5), la numai 400 m de locul de descoperire a depozitului, poate atesta

însă o prezență umană în acest sit în perioada de manifestare a grupei Padea – Panagjurski Kolonii. După cum voi arăta în continuare, o altă descoperire de dată recentă atestă posibilitatea manifestării unor practici depozitionale non-funerare sincrone înmormântărilor de tip Padea – Panagjurski Kolonii.

2. DEPUNEREA DE VÂRFURI DE LANCE DE LA DESA, JUDEȚUL DOLJ

Condițiile de descoperire și contextul arheologic

La ora actuală, singurul sit cu înmormântări de tip Padea – Panagjurski Kolonii, cercetat sistematic din sudul României, este grindul *Castravița* de pe teritoriul satului Desa. Cercetarea de aici continuă mulțumită eforturilor unui colectiv condus de către Florin Ridiche și Marius Bâsceanu de la Muzeul Olteniei din Craiova (Fig. 6A)⁴⁶. Evantaiul cronologic al sitului este complex: morminte Verbicioara (Epoca Bronzului) și Basarabi (Prima Epocă a Fierului) se adaugă unor vestigii romane – probabil anexele unei *villa rustica* (fundații din piatră și emplecton, tegule)⁴⁷. Izolat sau în stratul de cultură au fost identificate materiale preistorice, La Tène, romane (e.g. Fig. 6B/1–5) și medievale târzii⁴⁸.

Majoritatea mormintelor de tip Padea – Panagjurski Kolonii (10 morminte) au fost descoperite în perioada 2011–2014, în sectoarele central și de est ale săpăturii (Fig. 6A) și sunt încă inedite. Prezentarea lor sintetică a fost efectuată într-o comunicare recentă⁴⁹ a cărei publicare o așteptăm cu mult interes. Cercetările au continuat însă și după anul 2014. Descoperirile efectuate în campania 2019 în caroul 14 prezintă un interes particular și constituie obiectul contribuției de față⁵⁰.

Înainte de a detalia situația din caroul 14, sunt necesare câteva precizări referitoare la dinamica ocupării străvechi a sitului și la stratigrafia locală. În ciuda unor observații atente, efectuate în sectoare diferite, stratigrafia se dovedește de cele mai multe ori inexpresivă. Nivelurile de călcare preistorice și roman nu pot fi diferențiate. Nivelul de călcare roman a putut fi distins numai izolat, doar în vecinătatea nemijlocită a fundațiilor zidite. Stratigrafia sitului este inexpresivă. Tranziția cromatică de la vegetal la depunerile antropice și de la acestea la solul steril este treptată și ambiguă.

⁴³ Spănu 2012, p. 115–116.

⁴⁴ Rosetti 1960, p. 392; Berciu, Popa 1963; Iaroslavschi, Bozu 2001; Ciută, Borangic 2018.

⁴⁵ Kurz 1995, p. 30–34, fig. 6.

⁴⁶ Rezultate preliminare au fost publicate în mai multe rapoarte (Gherghe et alii 2002; 2003; 2010a; 2014; Gherghe, Ridiche 2004; 2005; 2006; 2007; 2008; 2009 ș.a). În perioada 2012–2014, la săpături a participat și Emilian Teleaga de la Institutul de Arheologie din București. Autorul contribuției de față a participat la campaniile 2018–2019.

⁴⁷ Informațiile succinte din literatura mai veche sau mai nouă (e.g. Tudor 1942, p. 99, 221–222; Gherghe 2001, p. 55, nr. 118.1) au fost numai

parțial verificate.

⁴⁸ Materiale Coțofeni au fost semnalate de Bondoc 1999, p. 65, fig. 1 și Gherghe et alii 2004, p. 13. Gherghe et alii 2010b, p. 256–257, fig. 1/2–3 prezintă două fibule de schemă mijlocie La Tène descoperite în strat și o analiză C14; cf. Teleaga 2016, p. 309.

⁴⁹ Teleaga et alii 2019. Spadele din mormintele 4 și 6 sunt menționate de Teleaga 2016, p. 307, fig. 11 (tabel) și p. 314, nr. 55. Nu se oferă ilustrații sau date tehnice.

⁵⁰ Valorificarea descoperirilor din caroul 14/2019 s-a făcut cu acordul explicit al conducerii de șantier.

Inexpresivitatea stratigrafică se datorează solului local, un loess aluvionar permeabil și instabil. Apele pluviale sau revărsate de Dunăre infiltrază adânc solul și antrenează difuz particulele materiilor organice descompuse,

asemeni unei acvarele. Stratigrafia a fost perturbată și de acțiunea rădăcinilor unei păduri de stejari care a acoperit situl în epocă modernă⁵¹.

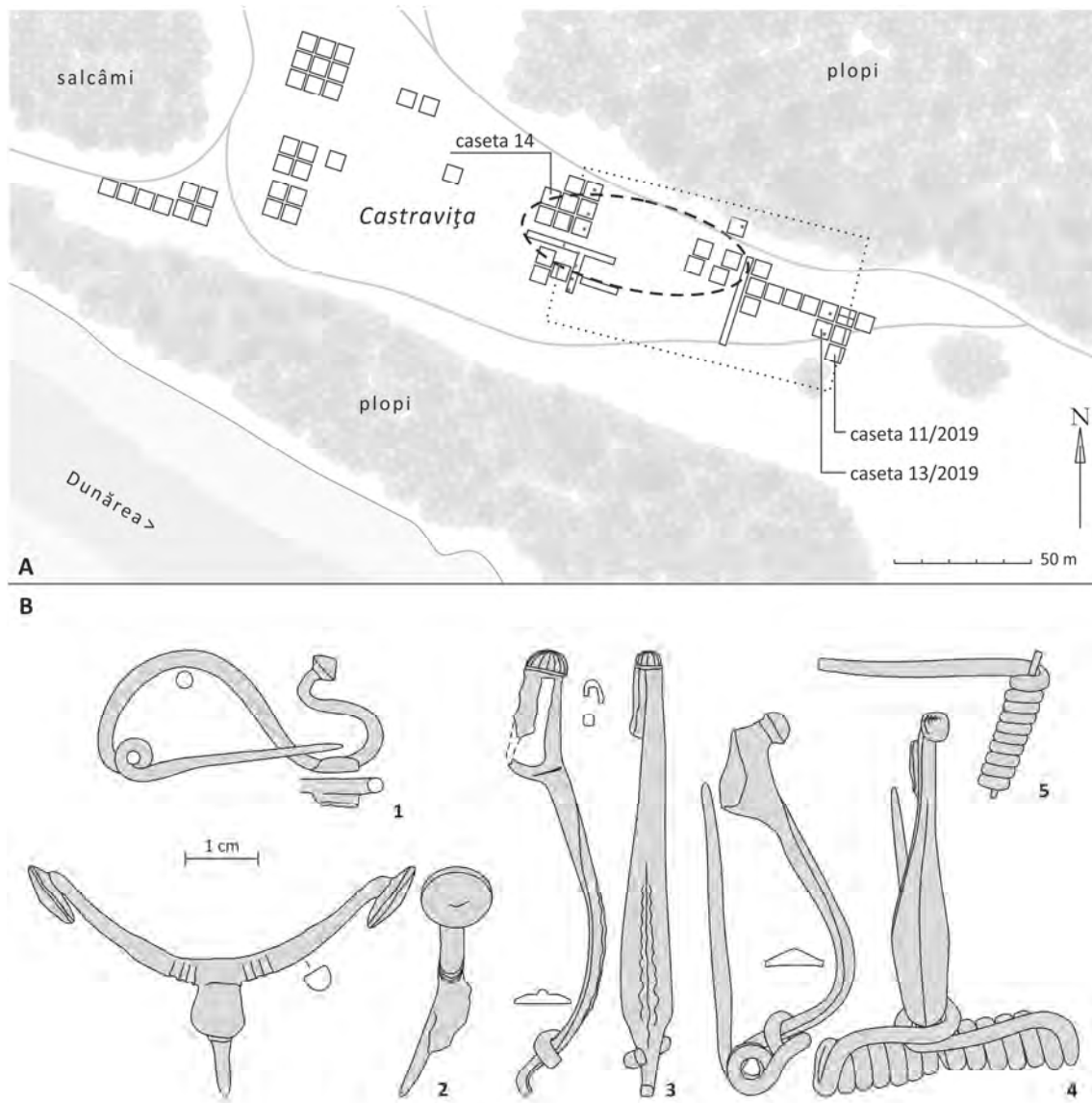

Figura 6. A. Planul schematic al săpăturilor de pe situl Castravița, cu amplasamentele castelurilor 11, 13 și 14/2019. Ovalul cu linie întreruptă indică zona în care au fost identificate până acum morminte de tip Padea – Panagjurski Kolonii; dreptunghiul cu linie punctată indică aproximativ conturul incintei romane (villa rustica?); B. 1. Fibulă tracică descoperită în umplutura șanțului fundației romane din caseta 11/2019; 2. Pinten La Tène descoperit în umplutura gropii de fondare a pylonului roman nr. 3 din caseta 13/2019; 3–5. Fibule provinciale de epocă imperială timpurie descoperite din partea superioară a stratului de cultură din caseta 14. 1 și 5. Bronz; 2–4. Fier (desene D. Spânu) / A. Plan of the archaeological excavations at Castravița site. Ellipse with dashed line indicates the area of Padea – Panagjurski Kolonii type graves. Rectangle with dotted line indicates hypothetically the Roman enclosure (villa rustica?); B. 1. Thracian fibula from secondary filling (foundation pit of a Roman stone and concrete wall) in square unit 11/2019; 2. Late La Tène spur from secondary filling (foundation pit of a Roman stone and concrete pillar) in square unit 13/2019; 3–5. Early Roman fibulae from the upper part of cultural layer in square unit 14/2019. 1 and 5. bronze; 2–4. iron (drawings D. Spânu).

⁵¹ Informații Florin Ridiche și observații personale.

În mod cert, amenajările romane au deranjat contexte pre- și protoistorice. Mărturie stau materialele descoperite în poziție secundară, în umplutura fundațiilor romane, așa cum sunt, de exemplu, fibula tracică și pintenul din Fig. 6B/1–2. Se poate pune întrebarea dacă cele două piese provin din inventare funerare distruse în epocă romană. De altfel, vestigiile romane suprapun în mare parte aria în care au fost identificate până acum înmormântări Padea – Panagjurski Kolonii (Fig. 6A). Datarea vestigiilor romane nu a fost încă suficient precizată, dar fibulele de epocă imperială timpurie descoperite în strat, chiar în caroul 14 (Fig. 6B/3–4)⁵² sugerează o încadrare cronologică timpurie, poate chiar din secolul I p.Chr. În orice caz, amenajarea unor clădiri de zid romane într-o arie cu înmormântări Padea – Panagjurski Kolonii indică discontinuitatea tradiției funerare locale și un hiatus cronologic semnificativ între cele două ansambluri. Această succesiune reflectă importanța deosebită a sitului de la *Castravița* pentru înțelegerea tranziției culturale de la epoca târzie La Tène la epoca romană pe grindurile Dunării Inferioare.

Caroul 14 (cu dimensiunile de 6 × 6 m) se află în zona centrală a sitului *Castravița*, în afara incintei romane aflate la est (Fig. 6A). În stratul de cultură (între -0,20 și cca -0,65/0,70 m adâncime) au fost identificate cele două fibule provinciale deja menționate și resortul unei a treia (Fig. 6B/3–5), câteva fragmente ceramice și tegulare romane și o pipă ceramică medievală. Nu au fost identificate aglomerări de materiale pe nivel. După demontarea stratului de cultură, la maxim 2 m de malul de sud-sud-vest al casei, au fost identificate trei complexe: un mormânt de incinerare în groapă (mormântul 12-PPK), o amforă a culturii Coțofeni (complexul 3/2019) și o pereche de vârfuri de lance (complexul 4/2019). Prezentarea în continuare a celor trei complexe este necesară pentru precizarea contextului particular al depunerii de lănci. La investigarea și demontarea complexelor au colaborat Margarethe Yoana Ivanciu și William Norman Miller de la *Kent State University*, Kent, Ohio, SUA (Fig. 8A), Mara Buligă și Sorin Turcu de la Muzeul Olteniei, precum și autorul acestor rânduri care a realizat documentația scrisă, grafică și fotografică.

Groapa mormântului 12 are un contur oval (1,03 × 0,62 m) surprins în grund la adâncimea de -0,70 m și o adâncime maximă de 1,04 m față de nivelul modern de călcare (Fig. 7, profil AB). Nivelul de la care a fost săpată groapa nu a putut fi determinat. Umplutura gropii are o culoare brun-ocru mai închisă față de nisipul ocru din jur. Nuanța mai închisă se datorează dizolvării particulelor de cenușă depuse în groapă sub acțiunea apei infiltrate în

solul nisipos. Resturile umane ale cremației nu au fost depuse grupat sau compact în groapă, ci se găsesc aleatoriu, la adâncimi diferite în toată umplutura ei. Cantitatea de oase recoltată este relativ mică. Printre oasele umane incinerate a fost identificat și un fragment de calotă craniană cu suturile incomplet sudate (Fig. 8B). Individul incinerat a avut o vârstă tânără, sub 30 de ani⁵³. Nici cele patru piesele metalice din inventar (Fig. 8B/1–4) nu au fost grupate, ci s-au regăsit răsfirate în umplutura gropii mormântului (Fig. 7). Deși este lipsit de arme și de piese de harnașament, mormântul 12 de la Desa poate fi încadrat grupei Padea – Panagjurski Kolonii în special pe baza fibulei similare cu cea dintr-un mormânt de la Corlate⁵⁴ (cf. *infra*). Absența armelor ar putea îngădui presupunerea identității feminine a defunctului.

Amfora Coțofeni (cpl. 3/2019) a fost realizată dintr-o pastă brun-bej de calitate inferioară, pe alocuri cu urme de ardere reducătoare și s-a păstrat în condiții surprinzător de bune. Vasul a fost identificat înclinat, cu gura către vest și fundul către est. Primele fragmente din vas (fragmente din pântec) au apărut la adâncimea de -0,99 m; adâncimea maximă de zacere a pântecului este de -1,26 m. Partea inferioară a vasului cu fundul bombat s-a păstrat intactă; pântecul s-a crăpat sub presiunea pământului, dar și-a păstrat în mare parte forma; numai umerii și gâtul s-au spart pe loc. Nu au fost identificate fragmente din buză. Starea bună de conservare este cu atât mai surprinzătoare cu cât vasul realizat dintr-o pastă friabilă prezintă crăpături dobândite încă în faza de ardere. Vasul reprezintă, deci, un rebut. Starea bună de conservare a făcut posibilă reconstituirea grafică a formei vasului imediat după recoltare, chiar înainte de restaurare (Fig. 9/2) și îngăduie o încadrare tipologică adecvată (tipul V de amforă din clasificarea lui Petre Roman)⁵⁵. Foarte probabil, vasul a fost depus într-o groapă a cărei umplutură nu a putut fi deosebită de nisipul ocru din jur, deoarece, spre deosebire de groapa mormântului 12, în jurul sau deasupra amforei Coțofeni nu au fost depuse resturi cinerare. Cu excepția unui fragment de os de animal de talie medie (porcină/ovicaprină?), în interiorul vasului nu a fost identificat decât nisip.

Sub aspect cronologic, vasul Coțofeni nu ar avea nici o relevanță pentru discuția de față. Din perspectivă contextuală, lucrurile stau însă diferit: starea bună de conservare a recipientului sugerează că vasul a fost identificat în poziție primară și nu a avut de suferit de pe urma deranjărilor ulterioare din epoca romană. Această constatare aruncă o lumină particulară și asupra contextului imediat învecinat din care provine perechea de vârfuri de lance de epocă târzie La Tène.

⁵² Cf. Cociș 2004, p. 41–42, pl. II/13–18: tipul 5 datat în secolul I p.Chr. și la începutul secolului următor.

⁵³ Determinare William Norman Miller.

⁵⁴ Nicolăescu-Plopșor 1945–1947, p. 22, pl. II/4; fibula se asociază cu o spadă La Tène și cu un *umbo*.

⁵⁵ Roman 1976, p. 21, pl. 22.

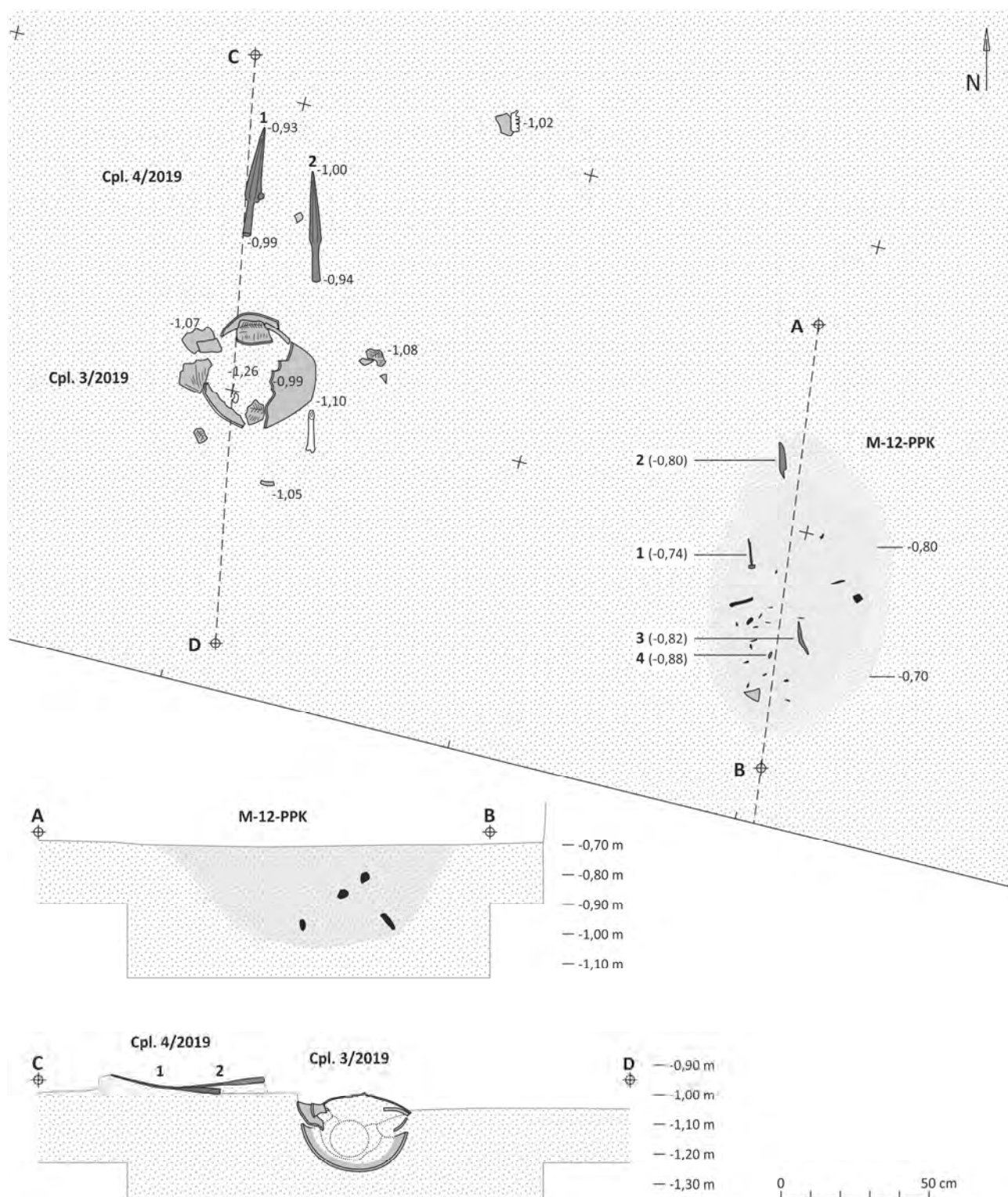
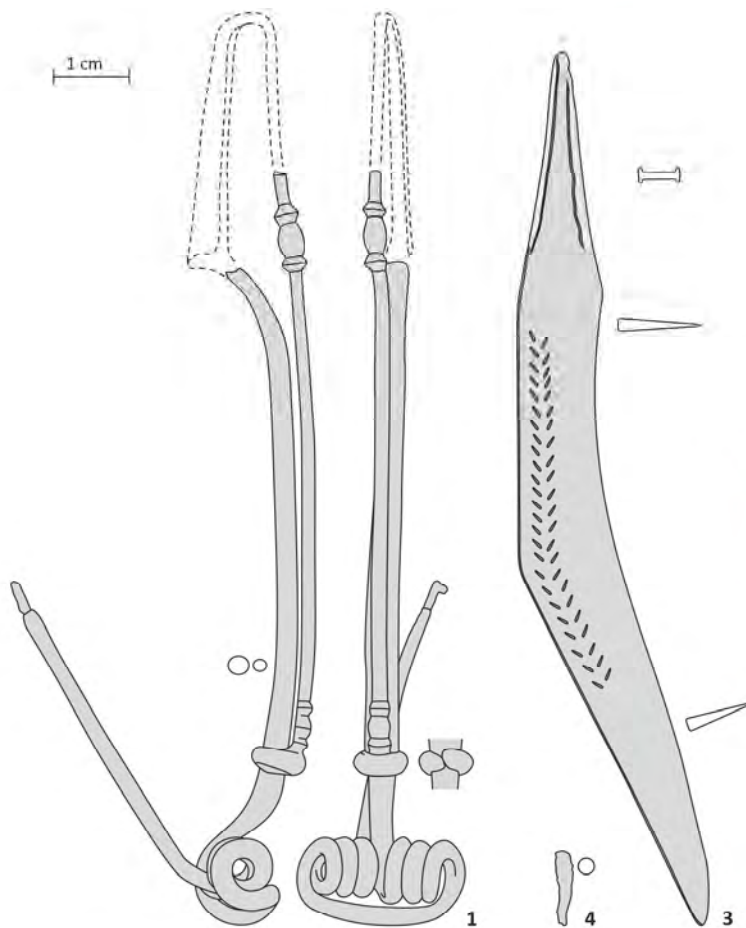
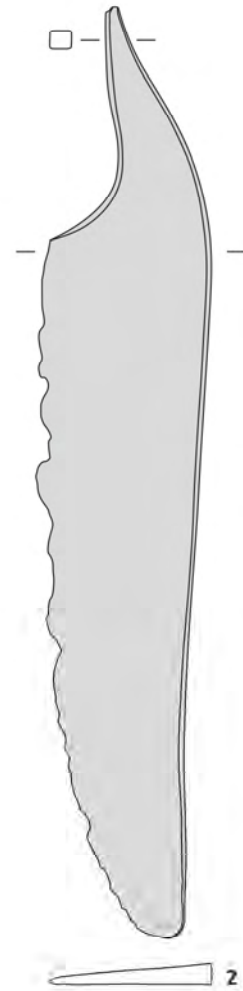

Figura 7. Planul și secțiunile complexelor din caseta 14. Relevée și prelucrare grafică D. Spânu / Plan and cross-sections of features found in square unit 14/2019 (drawing D. Spânu).

A

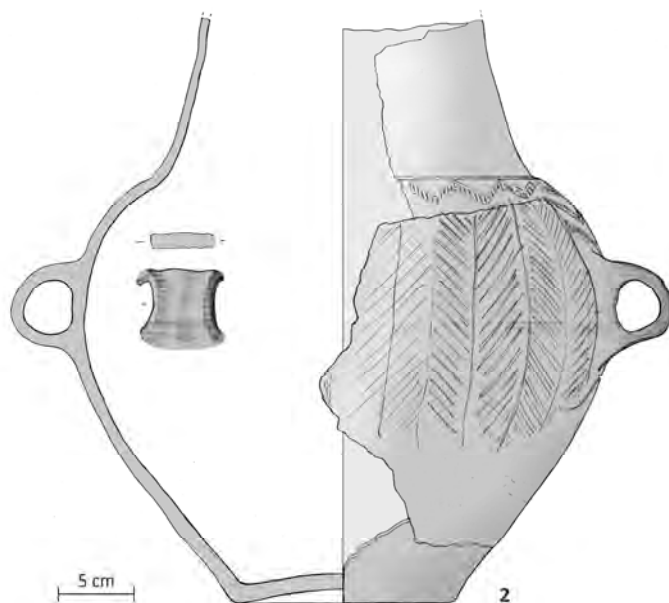
B

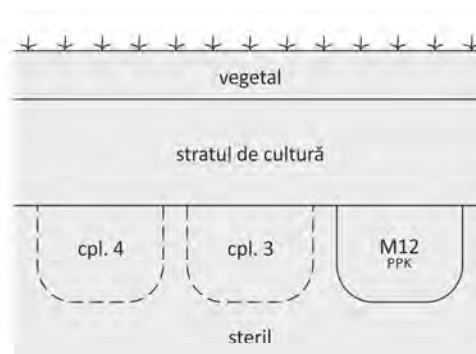
Figura 8. A. William Norman Miller săpând umplutura mormântului M-12-PPK (fotografie D. Spânu); B. Fragment de craniu uman incinerat din mormântul M-12-PPK (fotografie D. Spânu); 1–4. Inventarul mormântului M-12-PPK (după original); 1–4. Bronz / A. William Norman Miller excavating the cremation grave 12 (photo D. Spânu). B. Skull fragment from cremation grave 12 (photo D. Spânu); 1–4. Grave 12 inventory (after original); 1–4. Bronze.

1

2

3

Figura 9. 1. Complexele 3 și 4 din caseta 14/2019 în cursul demontării (fotografie D. Spânu); 2. Reconstituirea grafică a amforei Coțofeni din complexul 3 (desen D. Spânu); 3. Schema relației stratigrafice dintre complexele din caseta 14/2019 / 1. Features 3 and 4 from square unit 14/2019 during excavation (photo D. Spânu); 2. Graphic reconstruction of Coțofeni amphora from feature 3 (drawing D. Spânu); 3. Scheme of stratigraphic relationships between features from square unit 14/2019.

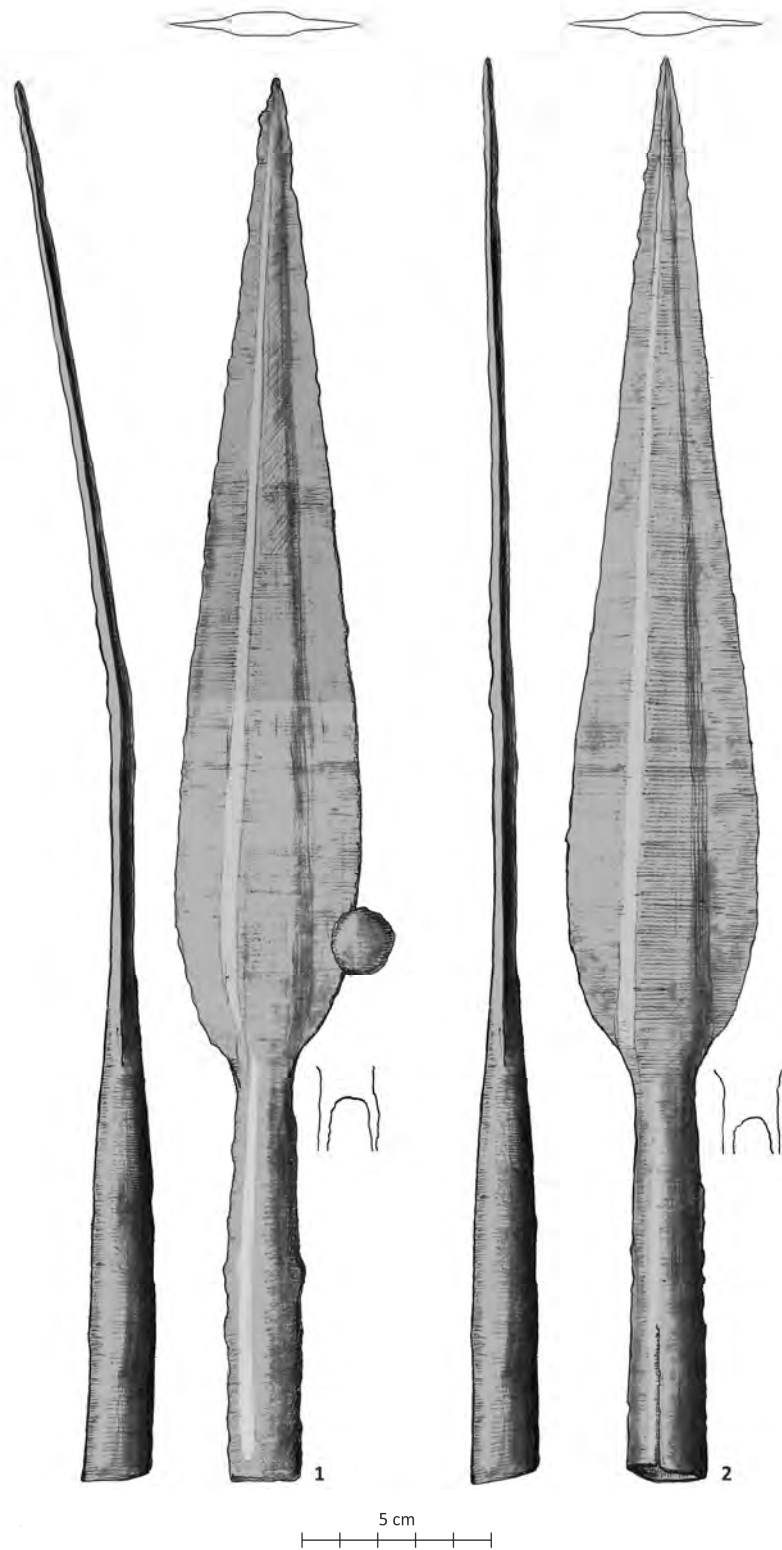

Figura 10. Vârfurile de lance din complexul 4/2019 (desene D. Spânu) / The spearheads from feature 4/2019 (drawings D. Spânu).

Cele două vârfuri de lance sunt orientate asemănător, cu vârfurile către nord (Fig. 7 și 9/1) și au fost așezate aproximativ orizontal. În ambele cazuri, diferența de nivel dintre vârf și baza tubului de înmănușare este de maxim 6 cm. Vârful de lance nr. 1 (cel din vest) a fost ușor îndoit în vechime, celălalt nu (Fig. 10). Ambele vârfuri de lance se aseamănă până la identitate, atât prin dimensiuni, cât și prin morfologie, astfel că formează o pereche. În ciuda unei examinări atente a solului nisipos (trecut prin sită), în jurul, deasupra sau dedesubtul celor două vârfuri de lance nu au fost identificate fragmente sau particule de oase incinerate sau de cenușă. Oase non-incinerate (umane sau animale) lipsesc. Doar lângă vârful de lance nr. 2 a fost identificat un mic fragment ceramic preistoric, inexpressiv din punct de vedere morfologic. Practic, orice indiciu al unei amenajări funerare lipsește. Prin urmare, cele două lănci nu făceau parte din inventarul unui mormânt.

Totodată, se poate considera că cele două vârfuri de lance nu s-au aflat în poziție secundară, ci în poziție primară, și aceasta, din mai multe motive. Nivelul de zacere al celor două vârfuri de lance (cca -0,93/-1,00 m) se află cu aproape 30 de cm mai jos decât nivelul de săpare la care a fost identificată umplutura gropii mormântului 12 (-0,70 m). Starea bună de conservare a amforei Coțofeni nu indică un deranj ulterior adânc (eventual de epocă romană). Prin urmare, se poate afirma că cele două arme au fost identificate sub nivelul antic de călcare, chiar dacă acesta nu a putut fi determinat în cursul cercetării arheologice (fig. 9/3). Depunerea celor două vârfuri aproximativ paralel și orientarea relativ asemănătoare ar putea reflecta o anumită preocupare pentru amenajarea intenționată, chiar îngrijită, a contextului. Foarte probabil, ambele vârfuri de lance au fost depuse pe fundul unei gropi a cărei umplutură nu a putut fi deosebită față de solul din jur în momentul demontării contextului. Și aceasta, deoarece groapa săpată în nisip a fost astupată la scurtă vreme ... tot cu nisip⁵⁶.

Prin urmare, vârfurile de lance formează o depunere intenționată, dar non-funerară (sau, măcar, nu explicit funerară), efectuată într-o arie folosită ca necropolă, ba încă și la o distanță mică de unul dintre mormintele acestei necropole (Fig. 7). După cum voi arăta mai jos, între depunerea de lănci și mormântul cu fibulă se poate accepta un sincronism relativ. Foarte probabil, perechea de lănci din complexul 4/2019 reprezintă fie o depunere cu caracter votiv, fie un cenotaf.

Contextul este sugestiv și pentru un aspect ritual particular. În interiorul tuburilor de înmănușare ale celor două vârfuri de lance a fost observată o umplutură de

culoare brun închis, compactată, pigmentată de rugină, dar și de resturi de materie organică (lemn putrezit). Dacă lăncile ar fi fost îngropate intacte, hampele din lemn și groapa corespunzătoare ar fi trebuit să deranjeze amfora Coțofeni (Fig. 6/profilul CD). Astfel, se poate considera că vârfurile de lance au fost îngropate numai după ce hampele au fost frânte. Prin urmare, se poate constata că distrugerea armelor nu implica neapărat deteriorarea părților lor metalice. Așadar, depunerea de la Desa sugerează că practica distrugerii intenționate a armelor a avut o amploare mult mai mare decât o atestă obiectele metalice îndoite, lovite sau frânte⁵⁷.

Fibula din mormântul 12 și analogiile ei supraregionale

Fibula din mormântul 12 (Fig. 8/1) a fost deteriorată din vechime. Extremitatea acului, portagrafa și o parte din picior lipsesc. Nu s-a putut stabili dacă cea de a patra piesă descoperită în mormânt – un mic segment din bronz – provine sau nu de la acul fibulei. În mod evident, fibula a fost depusă în mormânt numai după ce funcționalitatea i-a fost anulată. Fibula ilustrează schema La Tène mijlociu, are un corp prelung, un resort bilateral cu șase spire și un picior cu aspect de tijă de secțiune circulară ornamentat cu două grupuri de proeminențe plasate distanțat unul față de altul. Primul grup se află la capătul piciorului și este format din trei proeminențe mai mici și o proeminență mare care se continuă cu clemele care cuprind arcul. Cele trei proeminențe mai mici nu sunt egale: cea mijlocie este sensibil mai lungă și ovală; celelalte două sunt bitronconice, cu muchii marcate clar. Acest decor se repetă în cazul celui de al doilea grup de proeminențe situat în partea opusă a piciorului, la nivelul deschiderii portagrafei pierdute. Și aici, două proeminențe bitronconice mici încadrează o proeminență ovoidală mai mare. Această combinație amintește de motivul *perle și piruete* sau de *ove și săgeți* (gr. *astragalos*, fr. *perles et pirouettes* / germ. *Perlstab/Eierstab* / engl. *bead-and-reels and bobbins*) din ornamentația clasică⁵⁸.

Motivul poate fi remarcat pe piciorul fibulei din fier de la Corlate (Fig. 11/2), dar și pe cel al fibulei gigantice din argint descoperite într-un loc necunoscut din Transilvania și păstrate astăzi la *Kunsthistorisches Museum* din Viena (Fig. 11/1). Fibula păstrată la Viena cântărește 442,18 g și măsoară 32,9 cm lungime, iar cea de la Corlate măsoară 16,3 cm lungime⁵⁹. Astfel, fibula de la Desa face parte dintr-o familie tipologică ale cărei exemplare pot să ilustreze tendințe de „gigantism”. De altfel, nici lungimea

⁵⁶ Cvasiimposibilitatea deosebirii umpluturii din nisip a unei gropi săpate în solul nisipos de pe *Castravița* a putut fi constatată cu ocazia redeschiderii unui mic sondaj adiacent fundației din piatră și mortar a unui pilon roman. Pentru protejarea pilonului, sondajul a fost astupat la finele campaniei 2018 cu același nisip care fusese îndepărtat la săparea lui. În campania din 2019, în ciuda observațiilor atente, conturul umpluturii sondajului nu a mai putut fi deslușit decât cu totul parțial.

⁵⁷ Cf. Bradley 1982; Măndescu 2012.

⁵⁸ Cf. Ginouvès, Martin 1985, vol. 1, p. 182–183, pl. 53/9; Lein 2004, p. 13–14 (s.v. *Astragal*), 65–66 (s.v. *Eierstab*).

⁵⁹ Spănu 2001–2002, p. 126, n. 124 și 172–173, 129, fig. 7/1–2; scalările din ilustrația lui Zirra 2017, p. 373, pl. 41/13 și 460, pl. 128/15 sunt eronate.

inițială a fibulei de la Desa (cca 12 cm) nu poate fi considerată modestă.

Fibulele de la Desa, Corlate și „din Transilvania” aparțin unei grupe tipologice regionale derivate din marea familie morfologică Mötschwil – Kostrzewski B în care au fost incluse exemplare din sudul României și nordul Bulgariei (Fig. 11)⁶⁰. A. Rustoiu a departajat exemplarele filiforme, cu 6–8 spire la resort (variante 2b1 sau „Corlate”) de exemplare cu arcul masiv și resortul larg, cu peste 10 spire (variante 2b2 sau „Gura Padinii”) ⁶¹. În ciuda acestor diferențe⁶², exemplarele celor două variante sunt svelte și respectă același sistem ornamental al piciorului care conține motivul perlei între piruete (mai mult sau mai puțin simplificat) plasat pe picior la capătul acestuia și la nivelul portagrafei. Dacă dimensiunile fibulei de la Gura Padinii au rămas neprecizate, cele ale exemplarelor de la Dobrești (11 cm), Pleven (11,7 cm) și Sofronievo (mormintele 4 și 5 – ambele 12 cm)⁶³ sunt apropiate de lungimea reconstituită a fibulei de la Desa. Aceste standarde (cca 11–12 cm lungime) caracterizează în mod particular această grupă tipologică și regională și întrec normele dimensionale ale altor epoci – de exemplu, fibulele tracice⁶⁴ (e.g. Fig. 6B/1) sau fibulele provinciale (e.g. Fig. 6B/3–4) care sunt invariabil mai mici. Caracterul simbolic particular (votiv) al unor fibule de dimensiuni mari este, de altfel, confirmat de masivele fibule cu noduri din tezaurele dacice (cu o lungime medie de cca 12 cm), și ele ornamentate cu motivul multiplicat al perlelor încadrate de piruete⁶⁵.

Pentru încadrarea cronologică satisfăcătoare a fibulelor Corlate – Gura Padinii se poate ține cont de mai multe circumstanțe locale. (1) Motivul perlei încadrate de piruete bitronconice este mai elaborat decât simpla proeminență sferică de tradiție La Tène mijlociu⁶⁶. Adoptarea acestui motiv ar putea fi interpretată ca indiciu al unei familiarizări mai intime cu ornamentația clasică. Contactele mediilor barbare nord-balcanice cu lumea elenistică pot fi documentate de-a lungul întregii epoci La Tène, dar intensificarea lor deosebită a avut loc în La Tène-ul târziu⁶⁷. (2) Recursul la argint pentru fibula gigantică „din Transilvania” reflectă o abundență deosebită a prețioasei materii prime. O atare abundență nu poate fi

explicată decât în contextul importului de tetradrahme, drahme și denari din primele decenii ale secolului I a.Chr. Această corespondență ar putea îngădui sincronizarea fibulei gigantice cu masivele fibule cu noduri din argint – fosila directoare a fazei LTD2a din cronologia locală⁶⁸. (3) Fibula dintr-o locuință incendiată de la Dobrești (Fig. 11/9a) a fost identificată împreună cu o fibulă foarte asemănătoare exemplarelor tipului Nauheim (Fig. 11/9b) – prin excelență, fosila directoare a fazei LTD1. Această asociere ancorează ferm grupa Corlate – Gura Padinii în La Tène-ul târziu⁶⁹. Prin urmare, încadrarea cronologică a fibulei cu perlă și piruete pe picior de la Desa în particular și, în general, datarea tipului Corlate – Gura Padinii (Rustoiu 2b / Zirra 41) corespund fazelor LTD1 și LTD2a ale cronologiei locale⁷⁰.

În literatura românească de până acum⁷¹, fibulele Corlate – Gura Padinii au fost percepute ca tip specific Bazinului Dunării Inferioare. Analogiile externe acestei regiuni nu au fost niciodată explorate. Cu toate acestea, fibulele Corlate – Gura Padinii pot fi comparate cu exemplare din Europa Centrală date în cea de a doua etapă a La Tène-ului mijlociu (LT C2) și începutul La Tène-ului târziu (LT D1)⁷². Se poate pune întrebarea dacă sursa de inspirație a ornamenticii piciorului fibulelor Corlate – Gura Padinii au constituit-o anumite exemplare ale tipurilor Kastav (e.g. Fig. 12/5) și Picugi (e.g. Fig. 12/6–8) din regiunea nord-adriatică și dinarică. Anumite exemplare ale tipului Kastav (în special cele ale variantei Kastav) prezintă motivul perlei între piruete sau o grupare de câte trei perle pe picior, la nivelul portagrafei. Aceste fibule au fost datate în La Tène-ul mijlociu⁷³, deci anterior exemplarelor Corlate – Gura Padinii, iar evoluția lor ornamentală a fost corelată efervescenței meșteșugărești determinate de întemeierea coloniei romane de la Aquileia (181–180 a.Chr.)⁷⁴. Sub eticheta tipului Picugi⁷⁵, au fost reunite o serie de fibule de schemă La Tène mijlociu din nord-estul Italiei și din regiunea Alpilor Dinarici (Slovenia, Croația, Bosnia) care prezintă variații ale unui sistem ornamental comun al piciorului. O ovă încadrată uneori de brăie maschează clemele de fixare a piciorului pe arc. Ovei îi este alăturată o perlă (încadrată sau nu de piruete). Motivul perlei între piruete re apare

⁶⁰ Rustoiu 1997, p. 34 (variante 2b2), p. 176, fig. 20/2–5.

⁶¹ Rustoiu 1997, p. 33–36, tipul 2b.

⁶² De altfel, distincția dintre variantele Rustoiu 2b1 și 2b2 nu a fost reținută de Zirra 2017, p. 68 (tipul 41).

⁶³ Gura Padinii (denumire veche: Gura Padinei): Nicolăescu-Plopșor 1945–1947, p. 30–31, fig. 4; Dobrești: Gherghe 1999, p. 80–81, fig. 1/2 (cf. Rustoiu 1997, p. 97, lista 2, nr. 4, s.v. *Căciulătești*; Zirra 2017, p. 231, nr. 28, pl. 27/2 – ilustrație cu scalare eronată); Sofronievo (mormintele 4 și 5): Nikolov 1981, p. 36–40, fig. 5/a și 6/b; Pleven: Popov 1928–1929, p. 279, nr. 9, fig. 1/1–2; anvergura resortului fibulei de la Altimir – *Ulovica* – descoperirea 4 (Nicolov 1965, p. 177–178, fig. 18g) rămâne necunoscută.

⁶⁴ Maxim 8 cm lungime; cf. Spănu 2014, p. 77, 81, fig. 12–13, 86–86, lista 1.

⁶⁵ Spănu 2012, p. 42–45, fig. 5–6.

⁶⁶ E.g. fibulele de la Bălănești (Spănu 2018, p. 240, 245, anexa 2, nr. 9, pl. III/9) sau Dobova (Guștin 2011, p. 125–126, fig. 7/1–2). Motivul

perlei între piruete nu a fost atestat până acum pe fibule date anterior La Tène-ului târziu de pe teritoriul României: cf. Zirra 2017, p. 37–61, tipurile 1–38.

⁶⁷ Spănu 2019, p. 172–182.

⁶⁸ Spănu 2019, p. 180–182, fig. 6.

⁶⁹ Božić 2008, p. 52; cf. Rustoiu 1997, p. 35.

⁷⁰ Spănu 2019, p. 186–189, fig. 7/dreapta.

⁷¹ Rustoiu 1997, p. 34; Zirra 2017, p. 68.

⁷² Polenz 1978, p. 188–189, fig. 5; Guștin 2011, p. 125–126, fig. 7/1–2.

⁷³ Guștin 1987, p. 50–51, fig. 11.

⁷⁴ Blečić Kavur 2009, p. 198–200, fig. 2.

⁷⁵ „Picugi” este numele unor coline de pe teritoriul localității Poreč (Peninsula Istria, Croația). Acest nume trebuie citit potrivit grafiei croate (!) și pronunțat în limba română „Pițughi”, asemeni denumirii italiene „Pizzugghi”. Tipul fibulelor Picugi a fost definit de Guștin 1987, p. 52–53.

(asemănător sau modificat) în partea opusă a piciorului, la nivelul deschiderii portagrafei. Tipul a fost datat în faza LT D1⁷⁶ și a fost perceput ca derivat din tipul Kastav⁷⁷. Varietatea morfologică a tipului Picugi este pronunțată și

a determinat distingerea mai multor variante⁷⁸. În esență însă, piciorul fibulelor Picugi respectă același sistem ornamental ilustrat și de fibulele Corlate – Gura Padinii.

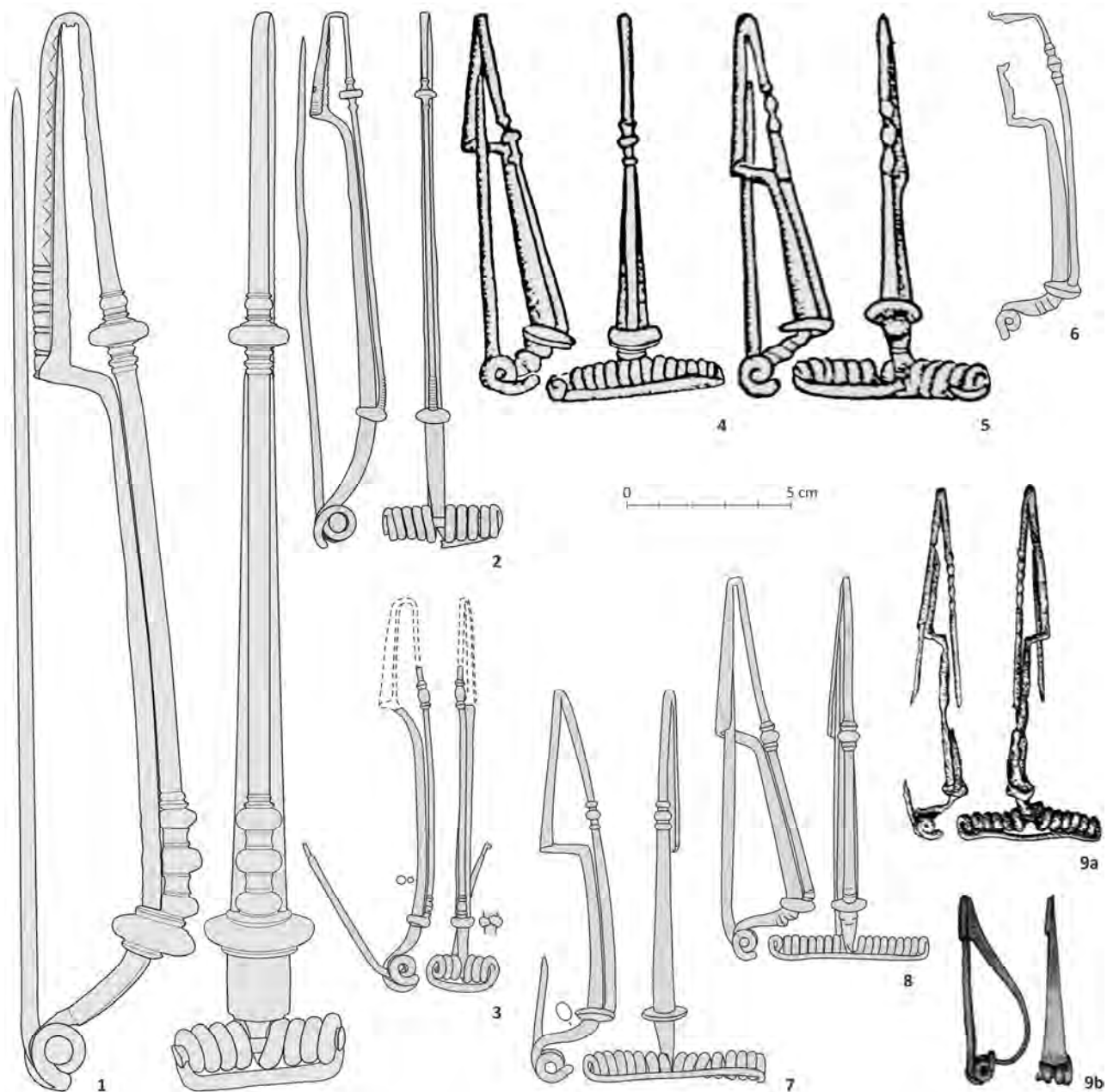

Figura 11. Fibule de schemă La Tène mijlociu cu perla încadrată de piruete pe picior (1–9a). 1. „Transilvania”; 2. Corlate, mormântul 1; 3. Desa, mormântul 12; 4. Sofronievo, mormântul 4; 5. Sofronievo, mormântul 5; 6. Pavolce, Ulovica, descoperirea 4; 7. Gura Padinii (scară ipotetică); 8. Pleven; 9a–b. Dobrești, locuință adâncită incendiată; 1–3. După original; 4–5. După Nikolov 1981, fig. 5a, 6b; 6. După Nicolov 1965, fig. 18g; 7. După Nicolăescu-Plopșor 1945–1947, fig. 4; 8. După Popov 1928–1929, p. 279, nr. 9, fig. 1/1–2; 9a–b. După Gherghe 1999, fig. 1/2–3. 1. Argint; 2, 4–5, 8, 9a–b. Fier; 3, 6–7. Bronz / Fibulae of Middle La Tène scheme with the motif bead-and-bobbins on the foot (1–9a). 1. „Transilvania”; 2. Corlate grave; 3. Desa grave 12; 4. Sofronievo grave 4; 5. Sofronievo grave 5; 6. Pavolce Ulovica, discovery 4; 7. Gura Padinii (unknown scale); 8. Pleven; 9a–b. Dobrești, hut. 1–3. After original; 4–5. After Nikolov 1981, fig. 5a, 6b; 6. After Nicolov 1965, fig. 18g; 7. After Nicolăescu-Plopșor 1945–1947, fig. 4; 8. After Popov 1928–1929, p. 279, nr. 9, fig. 1/1–2; 9a–b. After Gherghe 1999, fig. 1/2–3. Silver; 2, 4–5, 8, 9a–b. Iron; 3, 6–7. Bronze.

⁷⁶ Guștin 1987, p. 51–53; Orlić 2011, p. 205; Marić 2017, p. 139–141, harta 18.

⁷⁷ Guștin 1987, p. 53.

⁷⁸ Vir, Aquileia, Picugi, Rakitno; cf. Guștin 1987, p. 52–53; Marić 2017, p. 139; potrivit lui Dizdar 2016, p. 36–37, fig. 7/3, varianta Rakitno ar forma un tip separat.

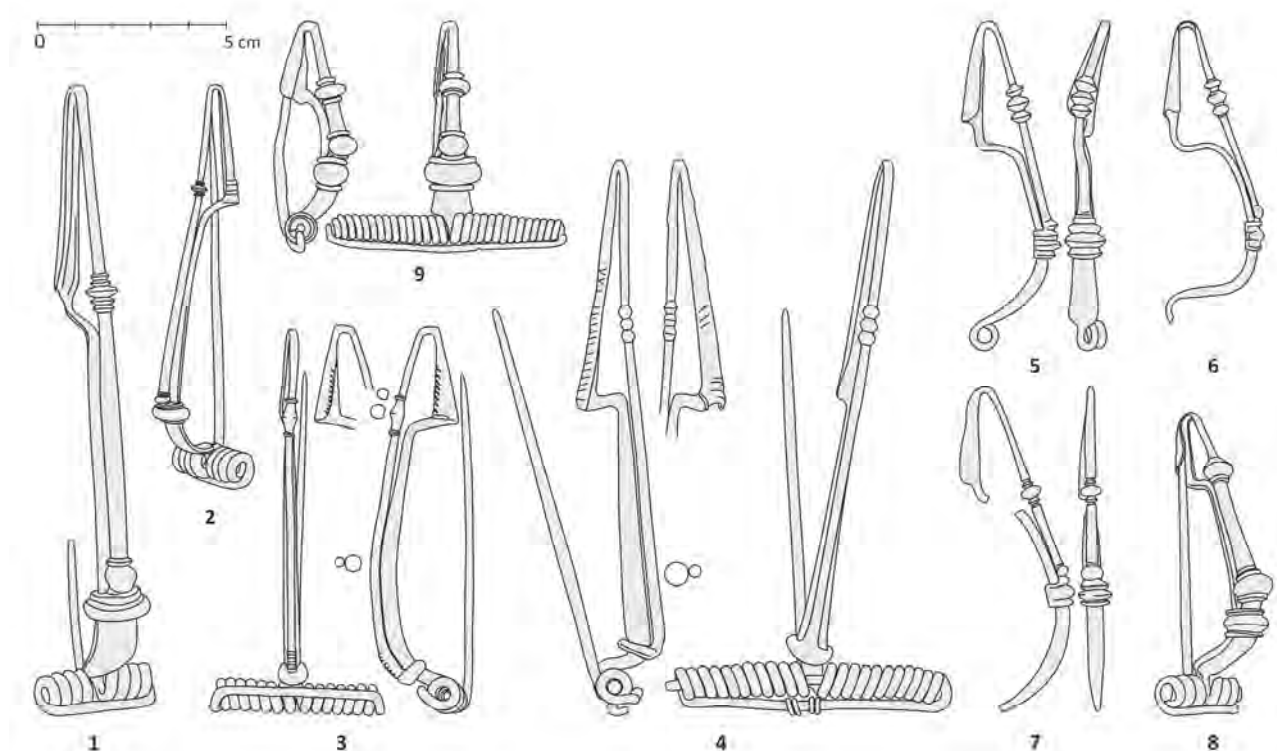

Figura 12. Analogii ale fibulelor Corlate – Gura Padinii. 1. Budapesta – Budafoki út, bronz (după Hanny 2017, p. 90, fig. 14/3 - fotografie); 2. Zbelovska Gora, Ljubična, argint (după Laharnar et alii 2017, p. 129, fig. 9); 3. Localitate necunoscută din Bazinul Carpatic (Serbia?), fier (prelucrare grafică după un desen de Elisabeth Haspl, cu acordul lui Mitja Guštin); 4. Localitate necunoscută din Bazinul Carpatic (Serbia?), fier (prelucrare grafică după un desene de Elisabeth Haspl, cu acordul lui Mitja Guštin); 5. Fibulă de tip Kastav (variantea Kastav) de la Terzo d'Aquileia (după Seidel 2008, p. 89, pl. 4/42); 6. Fibulă de tip Picugi de la Sermin (după Cunja, Mlinar 2010, p. 110, nr. 104); 7. Fibulă de tip Picugi de la Strassoldo (scară incertă; după Buora 1992, p. 138, pl. IV/2); 8. Fibulă de tip Picugi (variantea Rakitno) de la Prud (scară incertă; după Marić 2017, p. 140, fig. 90); 9. Fibulă de la Százard (după Hampel 1891, p. 280, fig. 4/a–b) / Analogies of the Corlate – Gura Padinii type. 1. Budapesta – Budafoki út, bronze (after Hanny 2017, p. 90, fig. 14/3 - photo); 2. Zbelovska Gora, Ljubična, silver (after Laharnar et alii 2017, p. 129, fig. 9); 3. Unknown locality from Carpathian Basin (Serbia?), iron (after a drawing by Elisabeth Haspl, with the consent of Mitja Guštin); 4. Unknown locality from Carpathian Basin (Serbia?), iron (after a drawing by Elisabeth Haspl, with the consent of Mitja Guštin); 5. Fibula of Kastav type (Kastav variant) from Terzo d'Aquileia (after Seidel 2008, p. 89, pl. 4/42); 6. Fibula of Picugi type from Sermin (after Cunja, Mlinar 2010, p. 110, nr. 104); 7. Fibula of Picugi type from Strassoldo (unknown scale; after Buora 1992, 138, pl. IV/2); 8. Fibula of Picugi type (Rakitno variant) from Prud (unknown scale; after Marić 2017, p. 140, fig. 90); 9. Fibula from Százard (after Hampel 1891, p. 280, fig. 4/a–b).

Până nu demult, distanța mare dintre descoperirile celor două grupe regionale contravenea corelării lor. Câteva fibule descoperite în Bazinul Carpatic oferă însă premisele depășirii acestui impediment și relevă rezonanța supraregională a unui model estetic comun. Una dintre aceste fibule (Fig. 12/1) provine dintr-un nivel de locuire La Tène târziu de la Budapesta – *Strada Budafoki* (*Budafoki út*), este din bronz, măsoară cca 16,6 cm și a fost comparată unor exemplare ale grupeii Corlate – Gura Padinii⁷⁹. Analogii mult mai apropiate ale sistemului ornamental al piciorului puteau fi căutate însă pe fibulele din vechea descoperire la Százard (Fig. 12/9)⁸⁰.

O altă fibulă similară provine din preajma unei fortificații montane (*Gradišče/Ljubična*) de la Zbelovska Gora, în Slovenia, este din argint și măsoară 10,5 cm (Fig. 12/2)⁸¹. Această fibulă a fost atribuită cu oarecare nesiguranță tipului Picugi⁸², cu toate că se aseamănă, totuși, fibulei de la Budapesta. Iată deci o dilemă: care ar trebui să fie tipul de referință, Picugi sau Corlate – Gura Padinii? Alte două fibule inedite din fier au fost introduse recent în comerțul de antichități din Austria de un traficant de antichități sârb. Una dintre fibule (Fig. 12/3) măsoară 10,3 cm. Cealaltă fibulă (Fig. 12/4) provine din inventarul unui mormânt de incinerare cu car și măsoară 14,7 cm⁸³.

⁷⁹ Hanny 2017, p. 90, fig. 14/3 (lungimea fibulei a fost dedusă pe baza scărilor din fotografie).

⁸⁰ Hampel 1891, p. 280, fig. 2, 4 a–b, 5.

⁸¹ Ciglenečki 2016, p. 40, fig. 9; Laharnar et alii 2017, p. 129, fig. 9. Piesa a fost găsită de un căutător de comori împreună cu o fibulă Nauheim care îngăduie o datare în faza LT D1.

⁸² Laharnar et alii 2017, p. 126: „closest in type to the Late La Tène Picugi brooches”. O corespondență îndepărtată cu tipuri nord-adriatice este sugerată cu extremă reținere și de Miklos Szabó pentru fibulele de la Százard-Regöly (Szabó 1999, p. 116).

⁸³ Informații cordiale Mitja Guštin care pregătește un studiu dedicat inventarului acestui mormânt (Guštin 2020). Cele două fibule se află la ora actuală la *Bergmuseum Archo Norico*, Deutschlandsberg, Austria.

Proveniența acestor două exemplare din fier rămâne incertă, dar se poate presupune că locurile lor de descoperire nu s-au aflat în afara Bazinului Carpatic (probabil Serbia). Toate aceste fibule corespund schemei La Tène mijlociu, au proporții zvelte, dimensiuni mari (între 10,3 și 16,6 cm) și piciorul decorat cu motivul perlei

între piruete. De fapt, fibulele din aceste descoperiri efectuate în Bazinul Dunării Mijlocii ar putea fi percepute ca „verigă de legătură” între grupele tipologice Picugi și Corlate – Gura Padinii (Fig. 13). Aceste piese fac plauzibilă presupunerea unor contacte între regiunea dinarică și Bazinul Dunării Inferioare.

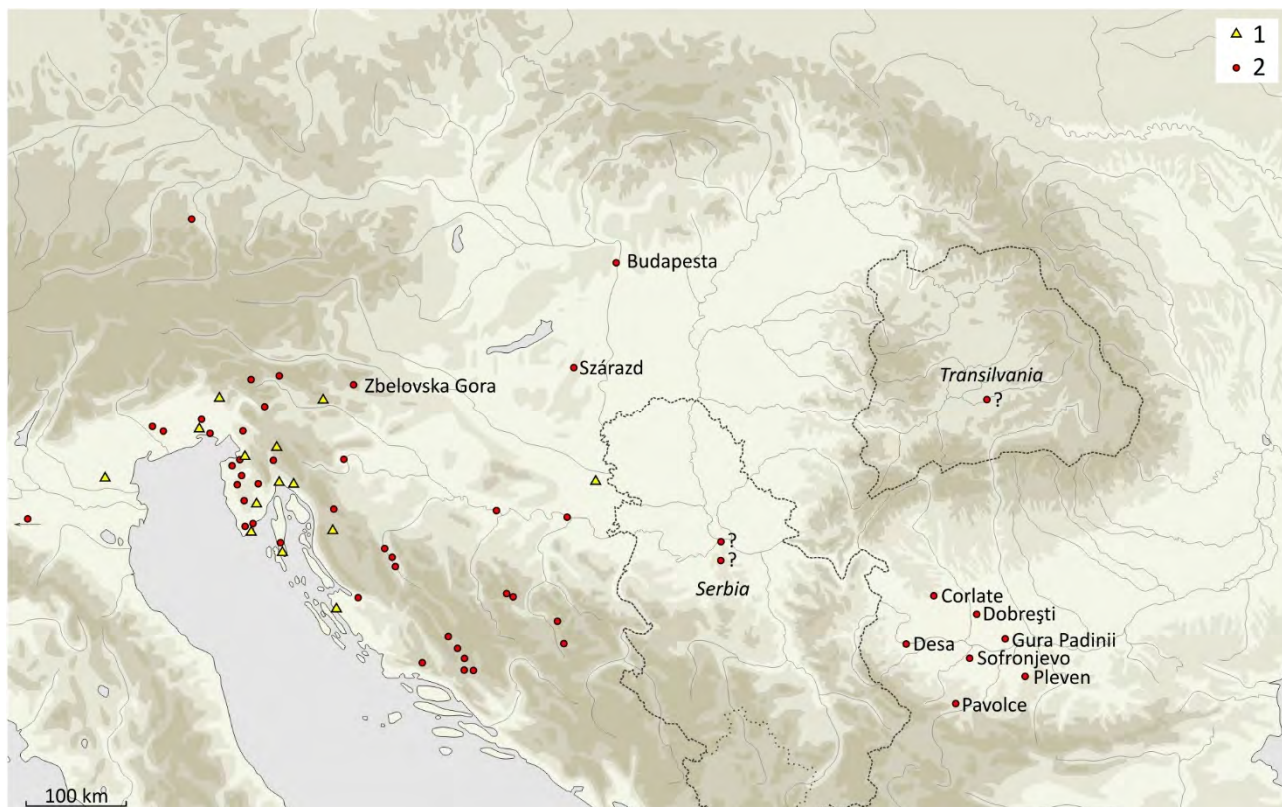

Figura 13. Răspândirea tipurilor de fibule evocate în text. 1. Fibule de tip Kastav / varianta Kastav (după Guștin 1987, p. 51, fig. 11); 2. Familia tipologică Picugi – Gura Padinii (după Guștin 1987, p. 52, fig. 12 și Marić 2017, p. 141, harta 18, cu adăugiri) / Spreading of the fibulae types mentioned in the text. 1. Kastav type/Kastav variant fibulae (after Guștin 1987, p. 51, fig. 11); 2. the Picugi – Gura Padinii typological family (after Guștin 1987, p. 52, fig. 12 and Marić 2017, p. 141, map 18, with additions).

Asemănările dintre toate aceste fibule descoperite fie în regiunea dinarică, fie în Bazinul Carpatic, fie la Dunărea de Jos sunt izbitoare și îngăduie distingerea identității unei familii tipologice și ornamentale supraregionale „Picugi – Gura Padinii”. Valabilitatea determinării acestei familii tipologice este susținută și de încadrările cronologice similare ale celor două grupe regionale (Picugi și Corlate – Gura Padinii). Fixarea piciorului pe arc în proximitatea resortului, traseul trapezoidal al arcului și sporirea numărului de spire ale resortului reprezintă „abateri” de la forma consacrată în faza LT C2 a fibulelor Mötschwil⁸⁴, și constituie, totodată, modificări morfologice a căror incidență a culminat la începutul La Tène-ului târziu (LT D1)⁸⁵. Sistemul ornamental al piciorului ilustrat de familia

tipologică Picugi – Gura Padinii s-a bucurat de o largă prețuire în vestul Bazinului Carpatic și avea să supraviețuiască tranziției de la schema La Tène mijlociu la cea La Tène târziu, așa cum o indică unele exemplare ale tipului Oberleiserberg⁸⁶.

Fără să formeze un „tip” unitar, fibulele Picugi și Corlate – Gura Padinii ilustrează variațiuni pe aceeași temă ale unui model estetic supraregional adoptat la începutul La Tène-ului târziu (Fig. 11 și 12/1–4, 5–8). Familia tipologică care are la bază acest model prezintă o serie de particularități care ar putea îngădui departajări rafinate (tipuri, subtipuri, variante). Alcătuirea unei clasificări formale și ornamentale cu relevanță supraregională este însă prematură, datorită publicării inegale, uneori lacunare

⁸⁴ Márton 2004. Argumentele oferite pentru o datare mai timpurie a fibulelor Mötschwil (preferențial dacă nu exclusiv în faza LT C1) sunt contradictorii. În studiu au fost indicate o serie de contexte LT C2 (morminte, *oppida*) din care provin fibule Mötschwil; cf. Gebhard 1991, p. 82–84, tipurile 17–19.

⁸⁵ Gebhard 1991, p. 82–86.

⁸⁶ Karwowski, Militký 2011; Drnić 2016, p. 49. Un exemplar degenerat ale acestui tip a fost importat și în Bazinul Dunării Inferioare, la Zimnicea (Spănu 2019, p. 185, fig. 8/14).

a materialelor și a vastității informației. Un astfel de demers ar depăși cadrul prezentei dezbateri și rămâne o fascinantă temă deschisă cercetărilor viitoare. Cu toate acestea, în cadrul familiei tipologice Picugi – Gura Padinii trebuie remarcate câteva tendințe divergente principale. (1) Rafinamentul ornamental, ilustrat de exemplarele nord-adriatice și dinarice (e.g. Fig. 12/7), se poate deprecia prin simplificare și geometrizare sub ingerințele filtrului estetic și meșteșugăresc de la Dunărea Inferioară (*interpretatio barbarica*). Exemple elocvente în acest sens sunt oferite de fibulele de la Corlate și Desa (Fig. 11/2–3). (2) În aceleași medii „barbare”, rigorile estetice și rituale locale au mai putut determina și o tendință de gigantism (e.g. Fig. 11/1). (3) Sporirea numărului de spire este expresia unei mode supraregionale ilustrate și de alte tipuri de fibule central și sud-est europene din La Tène-ul târziu⁸⁷ care a putut contamina unele dintre „rudele” îndepărtate (dunărene) ale familiei Picugi – Gura Padinii (e.g. Fig. 11/4–5, 7–9a; 12/4).

Răspândirea impresionantă a modelului ornamental ilustrat de fibulele familiei Picugi – Gura Padinii (Fig. 13) reflectă acea mobilitate specifică mediilor „barbare” ale La Tène-ului târziu central și sud-est-european⁸⁸. Raportul cronologic dintre fibulele tipurilor Kastav, Picugi și Corlate – Gura Padinii (primul mai timpuriu, cele din urmă mai târzii), precum și diferențele stilistice (decorul mai rafinat al fibulelor dinarice, cel al exemplarelor răsăritene mai rudimentar) sugerează un posibil împrumut ornamental de la vest către est (Fig. 13). Răspândirea acestui model se sincronizează relativ și corespunde cu difuziunea importurilor republicane și a drahmelor de Dyrrhachium și de Apollonia în regiunile nord-balcanice, de-a lungul așa-numitului „culoar iliric”⁸⁹. Fluxul de importuri republicane nu a fost, așadar, singurul fenomen care reflectă conectivitățile supraregionale din acea vreme. Împrumutul și medierea motivelor ornamentale și a modelelor estetice constituie un fenomen conex și paralel celui al importurilor, mai puțin strident, dar nu mai puțin spectaculos. Răspândirea combinațiilor de motive de origine clasică ar putea prefigura, așadar, expansiunea și prestigiul modelelor culturale ale Republicii Romane.

Inventarul mormântului cu car, pus în circulație de traficantul de antichități sârb și care urmează să fie publicat plenar de către M. Guștin, are o importanță particulară pentru demersul de față. Potrivit informațiilor cordiale oferite de eminentul cercetător sloven, din inventarul respectiv mai face parte, alături de fibula deja amintită și un cârlig pentru carne (practic, tot o *kredgra*) – așadar, o

ustensilă italică de banchet cu o funcțiune similară furcilor pentru carne din depozitul de la Glogova. Prin urmare, sincronismul relativ dintre fibula de la Desa și depozitul de la Glogova s-ar putea profila ca o ipoteză de lucru plauzibilă. Ambele descoperiri oltene ar putea aparține acelei faze a La Tène-ului când importurile și modelele estetice italiene au început să se distribuie în Bazinul Carpatic și la Dunărea de Jos, prin excelență faza LT D1⁹⁰.

Cele două cuțite

Prin forma sa particulară, cuțitul cu contur sinuos și mâner ușor curbat (Fig. 8/2) amintește de cuțitele mari cu mâner curb (germ. *Hiebmesser*) de tradiție La Tène B-C⁹¹, realizate din fier. Exemplarul de la Desa este însă realizat din bronz și măsoară 12,9 cm – aproximativ jumătate din lungimea exemplarelor mai vechi. Din această perspectivă, cuțitul cu mâner (ușor) curbat din mormântul 12 de la Desa poate fi perceput ca o variantă miniaturală. Acest cuțit diferă de majoritatea cuțitelor mici din inventarele Padea – Panagjurski Kolonii caracterizate de lama ușor curbată cu tăișul la interior⁹². Analogiile supraregionale ale cuțitului cu mâner curbat sunt relativ numeroase⁹³, dar în aria Padea – Panagjurski Kolonii, forma reprezintă o raritate în stadiul actual al cercetării. La rândul său, și cuțitul cu conturul lamei frânt (Fig. 8/3) poate fi perceput ca o replică miniaturală a cuțitelor de tip *sica* cu lama adesea ornamentată⁹⁴. Implicit, se poate accepta și o sincronizare între cele două forme. Interpretat ca piesă miniaturală, cuțitul cu lama cu contur frânt de la Desa reprezintă, în stadiul actual al cercetării inventarelor Padea – Panagjurski Kolonii, o noutate⁹⁵.

Tradiția ornamentării lamelor unor cuțite premerge începuturile acestei grupe. Un exemplu este oferit de cuțitul cu lama decorată cu un șir de poansonări și cu latura opusă tăișului curbată din mormântul 10 din necropola de la Remetea Mare. Fibulelor de aici le lipsește piciorul, astfel că schema nu poate fi precizată cu certitudine, dar fragmentele de lanțuri (din fier?) pot fi invocate pentru încadrarea mormântului în faza LT C1⁹⁶. Cuțitul de la Desa este însă mai târziu – mărturie stă fibula din același inventar.

Recursul la piese miniaturale a cunoscut o intensificare particulară în perioada târzie a epocii La Tène, în conexiune directă cu practicile votive și depozitionale⁹⁷. Un exemplu este oferit de fibulele minuscule cu noduri de la Sărăcsău și de două dintre „brățările” din același tezaur, prea mici pentru

⁸⁷ E.g. tipurile Gebhard 22 (Gebhard 1991, p. 84), Ornavasso (Martin-Kilcher 1998, p. 222–227), Magdalenska Gora (Dizdar, Božić 2010, p. 148–150, fig. 5; cf. Božić 2008, p. 58), Jarak (Jevtić 2006, p. 94–104) sau fibulele cu noduri din Transilvania (Rustoiu 1997, p. 31–33; Spânu 2012, p. 42–45) ș.a.

⁸⁸ Łuczkiwicz, Schönfelder 2008, p. 199; Drnić 2016, p. 52–53, fig. 5; cf. Spânu 2018, p. 245.

⁸⁹ Guștin 2011, p. 127–128; cf. Conovici 1983–1985, p. 75–78, fig. 3; Božić 2002, p. 419–422, fig. 3; Dizdar, Tonc 2014, p. 585, fig. 1; Dizdar 2016, p. 42–43, fig. 15; Spânu 2019, p. 172–173, fig. 2.

⁹⁰ Guștin 2011, p. 127–128.

⁹¹ Gleirscher 2009, p. 147–149; Teleaga 2015, p. 250, fig. 2.

⁹² E.g. Pleven (Popov 1928–1929, p. 278, nr. 7, fig. 140/2), Dubova (Spânu 2001–2002, p. 84, nr. 4, fig. 1/4).

⁹³ Babeș 1993, p. 84, nota 158, fig. 23 (cuțite de tip II.2).

⁹⁴ Rustoiu 2001; Sîrbu, Borangic 2016, p. 29, p. 235, fig. 25/1–3 (tipul B).

⁹⁵ Interpretarea ca *umbo* miniaturală a unei falere din mormântul 4/2013 de la Desa a fost avansată de Mac Gonagle 2014. Inventarele încă inedite de pe *Castravița* ne pot rezerva, deci, nenumărate surprize.

⁹⁶ Rustoiu 2008, p. 114, fig. 56.

⁹⁷ Müller 2002, p. 124–126, fig. 85.

a fi purtate pe mână, prea mari pentru a fi întrebuințate ca „inele de păr” sau cercei⁹⁸. Cazul de la Sărăcsău indică integrarea pieselor miniaturale în sfera practicilor votive. La Desa, în caroul 14, menirea piesei miniaturale a fost însă diferită: cuțitul cu aspect de *sica* miniaturală a fost integrat într-un inventar funerar. În schimb, marile lănci descoperite alături se prefigurează ca o depunere non-funerară. Între semnificațiile celor două forme de depunere – una funerară, cealaltă non-funerară, dar ambele relativ sincrone și efectuate la o distanță de câțiva metri una de alta –, se poate întrevădea o complementaritate particulară.

Vârfurile de lance

Un studiu publicat cu câțiva ani în urmă atrage atenția asupra semnificației particulare a supradimensionării vârfurilor de lance ca expresie a contactelor supraregionale dintre elitele europene ale epocii La Tène⁹⁹. Autorii acestui studiu consideră ca „supradimensionate” vârfurile de peste 40 cm lungime, dar în repertorierea sumară efectuată includ și exemplare de cca 30–40 cm lungime. Pentru demersul de față, merită precizate standardele dimensionale ale „filtrului” cultural Padea – Panagjurski Kolonii. Într-un repertoriu (preliminar) de 92 de vârfuri de lance întregi din acest areal (Anexa 2) se pot distinge trei grupe dimensionale: piese „scurte” (între 20 și 32 cm lungime), piese „mijlocii” (între 32 și 46 cm lungime) și piese „lungi” (între 46 și 72,3 cm). Media lungimilor exemplarelor Padea – Panagjurski Kolonii este de 40,47 cm. Cele două vârfuri de lance din complexul 4/2019 de la Desa (37,73 și 37,30 cm lungime) prezintă valori apropiate de această medie. Cu alte cuvinte, vârfurile pereche de la Desa respectă o „normă” dimensională regională. Acest standard este însă superior celui determinat pentru lăncile depuse în turbăriile nordului Europei (Illerup, Nydam 1–2, Vimose) a căror medie este de cca 25 cm lungime (Fig. 14). Din această perspectivă supraregională, se poate considera că cele două vârfuri de lance de la Desa pot fi incluse în categoria exemplarelor „supradimensionate”: valori „medii” în grupa Padea – Panagjurski Kolonii corespund valorilor „înalte” din alte regiuni. Astfel, caracterul preferențial simbolic al armelor depuse în arealul Padea – Panagjurski Kolonii se profilează cu mai multă claritate decât utilitatea lor practică: accesorii pentru lumea de dincolo de moarte și nu amintiri din viața de războinic.

Potrivit unei observații efectuate cu două decenii în urmă, incidența perechilor de vârfuri de lance din grupa Padea – Panagjurski Kolonii „nu este singulară, deși se întâlnește mai rar”¹⁰⁰. De fapt, vârfuri de lance cu lungimi

identice (sau cu diferențe de câțiva mm) au fost identificate până acum numai la Gruia (mormântul 1/1969) și Koilovci¹⁰¹. În alte cazuri, „perechile” sunt compuse din exemplare cu lungimi inegale, cu diferențe mai mari de 2 cm (descoperirile de la Călărași, Bulbuc – complexul 3, Desa – mormântul 1, Mala Vrbica – *Ajmana*, Sofronievo – mormântul 3, Tărnava – tumulul 3, mormântul 1, Sișești de Jos; cf. Anexa 2). Prin urmare, depunerea unei perechi de vârfuri de lance cu dimensiuni și morfologie cvasiidentice este excepțională. Condițiile de descoperire și datele contextuale de la Gruia („mormântul” 1/1969) nu au fost precizate sau comentate critic, iar despre identificarea sau nu a unor oase incinerate nu s-a mai putut preciza nimic. Lotul de obiecte de la Koilovci a fost descoperit întâmplător, astfel că integritatea inventarelor și caracterul lor funerar rămân învăluite în incertitudini. În stadiul actual al cercetării, această conjunctură relevă unicitatea depunerii non-funerare a perechii de la Desa.

Vârfurile de lance din aria Padea – Panagjurski Kolonii nu sunt diferențiate numai prin dimensiuni, ci și prin morfologie. Secțiunile lamei pot fi: (1) rombice, (2) cu nervură mediană îngustă sau (3) cu nervură mediană lată. Exemplarele perechii de la Desa ilustrează cea din urmă variantă cu nervură mediană lată. Analogii apropiate pot fi regăsite la Sofronievo (mormântul 3), Osen, Pleven și Koilovci¹⁰². Din aceste descoperiri provin și piese cu relevanță cronologică și/sau culturală satisfăcătoare (zăbale de tip Werner XVI, cuțite de tip *sica*, spade La Tène). Din păcate, asocierile atribuite acestor descoperiri nu sunt întotdeauna certe. Un inventar cu integritatea asigurată este însă mormântul 3 de la Sofronievo. Vârful de lance lung de aici se asociază cu o fibulă de schemă mijlocie La Tène cu trei proeminențe sferice pe picior și cu o spadă La Tène târziu. Fibule similare provin din nivelul inferior de la Divici (LT D1?)¹⁰³ și din tezaurul de la Sărăcsău încadrabil în faza LT D2a¹⁰⁴. Astfel, fibulele cu trei proeminențe pe picior pot fi încadrate în fazele LT D1 și LT D2a (cca 130–75 și 75–25 a.Chr.). Implicit, perechea de vârfuri de lance de la Desa ar putea fi încadrată în mod asemănător. De altfel, în descoperiri ale grupei Belgrad (e.g. perechea de vârfuri de lance din mormântul 137 de la Belgrad – *Karaburma*), această formă de vârf de lance cu nervura mediană lată este încadrată în secvența finală a La Tène-ului târziu (LT D)¹⁰⁵. Astfel, sincronismul relativ dintre complexul 4/2019 și mormântul 12 de la Desa este cât se poate de plauzibil (Fig. 15).

⁹⁸ Spânu 2012, p. 240–241, nr. 8–9 și 15–16, pl. 128/1–2 și 6–7.

⁹⁹ Klimscha et alii 2012, p. 353, 362–363; cf. Łuczkiwicz, Schönfelder 2008, p. 172.

¹⁰⁰ Sîrbu et alii 1999, p. 220–221.

¹⁰¹ Sîrbu et alii 1999, p. 219; Lazarova, Paunova 2003, p. 46–47, nr. 3–4, fig. 2.

¹⁰² Nicolov 1965, p. 36, m. 3, nr. 5, fig. 4/d; Nikolov 1990, p. 20–21 „Selo

Osen” nr. 2, fig. 9/b; Popov 1928–1929, p. 276, nr. 4, fig. 136/3, 139; Lazarova, Paunova 2003, p. 46–47, nr. 3–4, fig. 2.

¹⁰³ Rustoiu 1997, p. 35, 65, nota 54.

¹⁰⁴ Spânu 2012, p. 240–241, nr. 100/9, pl. 127/3, pentru cronologie: p. 142–145 și Spânu 2019, p. 181.

¹⁰⁵ Božić 1981, p. 325; Todorović 1972, p. 74; Łuczkiwicz 1998, p. 254–255, fig. 1.

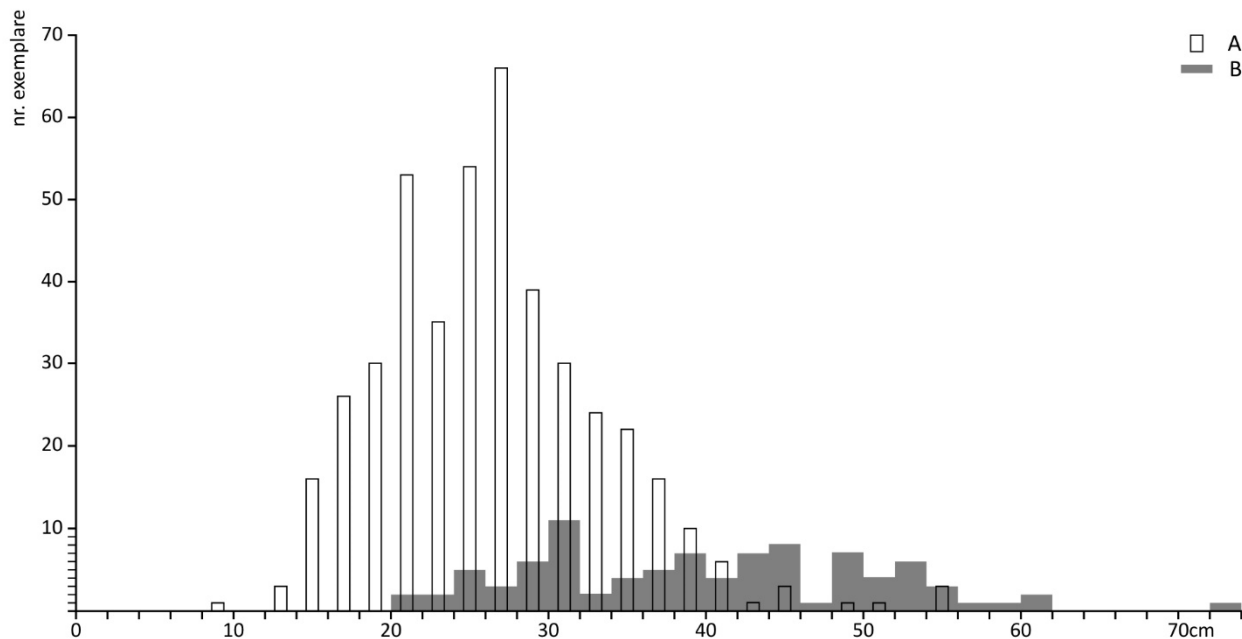

Figura 14. Diagrama lungimilor vârfulor de lance: A. Vârfulor de lance de la Illerup, Nydam și Vimose (după Klimscha et alii 2012, p. 351–353, fig. 1); B. Vârfulor de lance din aria Padea – Panagjurski Kolonii (v. Anexa 2) / Spearhead length diagram: A. spearheads from Illerup, Nydam and Vimose (after Klimscha et alii 2012, p. 351–353, fig. 1); B. Spearheads from Padea – Panagjurski Kolonii contexts (see Appendix 2).

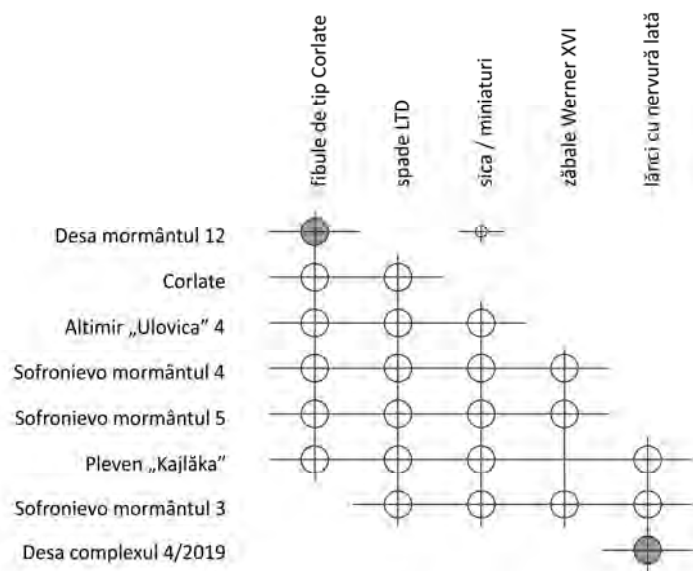

Figura 15. Relații de corespondență între fibulele de tip Corlate și lâncile cu nervură lată / Correspondence relationships between Corlate type fibulae and spearheads with broad rib.

CONCLUZII

Cele două descoperiri de la Glogova și Desa pun în lumină diversitatea practicilor depoziționale din sud-vestul României în La Tène-ul târziu. Cazul Desa poate fi sincronizat practicilor funerare ale grupei Padea – Panagjurski Kolonii. În schimb, sincronizarea dintre cazul Glogova și această grupă nu poate fi certificată cu exclusivitate. Totuși, descoperirea de la Desa indică faptul că practicile depoziționale din arealul și din vremea înmormântărilor Padea – Panagjurski Kolonii nu erau exclusiv funerare. Astfel, posibilitatea ca depozite de unelte să fi fost îngropate în acest areal și în această vreme nu trebuie pierdută din vedere, măcar ca ipoteză de lucru. Practic, descoperirile de la Glogova și Desa se constituie într-un semnal de atenționare. Ne putem aștepta ca cercetări viitoare să contribuie substanțial la lărgirea cunoștințelor noastre despre practicile depoziționale non-funerare din arealul Padea – Panagjurski Kolonii.

Cazul Desa relevă importanța deosebită a observațiilor contextuale detaliate, documentate minuțios și atent. Nu orice piesă metalică (armă, podoabă sau piesă de harnașament), descoperită în arealul Padea – Panagjurski Kolonii, provine în mod necesar dintr-un context funerar. Pe lângă depunerile cu caracter funerar (așa cum este mormântul 12) și pe lângă piesele identificate în poziție secundară și care pot să provină din complexe distruse (e.g. pintenul din fig. 6/2), trebuie să recunoaștem, deci, existența unor depuneri non-funerare de piese metalice și identitatea lor drept categorie contextuală distinctă. Depunerea celor două vârfuri de lance oferă un argument convingător în acest sens. Implicit, trebuie recunoscută posibilitatea practicării unor depuneri cu caracter votiv sau amenajarea unor cenotafuri, tocmai în arii folosite ca incinte funerare în perioada târzie a La Tène-ului. Iată de ce contextualitatea arheologică nu poate fi determinată decât printr-o suită de observații metodice și profesionale, iar entuziasmul căutătorilor de comori trebuie temperat.

În ultimă instanță, însăși definiția grupei Padea – Panagjurski Kolonii ar putea fi reexaminată critic și nuanțată. O mare parte dintre descoperirile cu arme și/sau piese de harnașament au fost realizate în mod întâmplător. În nenumărate cazuri, prezența oaselor umane incinerate nu a fost nici măcar menționată. Puține inventare au o proveniență funerară certificată prin observații și mărturii arheologice explicite, dacă nu și prin analize antropologice ulterioare descoperirii. Diferențierea dintre depunerile funerare și cele non-funerare nu se poate preciza decât printr-o investigație pertinentă și profesionistă a contextelor.

Practicile depoziționale Padea – Panagjurski Kolonii nu au avut un caracter exclusiv funerar, ci reunesec și comportamente votive sau cenotafuri. Nu în ultimul rând, descoperirile din caroul 14/2019 de la Desa pun în lumină semnificațiile particulare și multiple ale tendințelor de

„miniaturizare” și „gigantism” pe care creația de bunuri pre-și protoistorice le poate manifesta de-a lungul timpului. Astfel de tendințe sunt expresia directă a vocației predominant simbolice a recuzitelor depoziționale din perioada târzie La Tène. Din acest motiv, determinarea cât se poate de precisă a dimensiunilor pieselor și scalarea corectă a ilustrațiilor își vădesc o importanță decisivă pentru deslușirea valențelor obiectelor străvechi.

MULȚUMIRI

Au sprijinit realizarea contribuției de față: Radu Băjenaru (București), Marius Băscăanu (Craiova), Mara Buligă (Craiova), Iosif Vasile Ferencz (Deva), Margarethe Yoana Ivanciu (Kent, Ohio, SUA), William Norman Miller (Kent, Ohio, SUA), Georgiana Mureșan (București), Florin Ridiche (Craiova), Cristian Eduard Ștefan (București), Sorin Turcu (Craiova), col. (r) Ion Viorel Vilceanu (Târgu Jiu). Sugestii neprețuite și informații inedite mi-au fost oferite cu amabilitate de către prof. dr. Dragan Božić (Lubljană) și prof. dr. Mitja Guštin (Piram). Desenele primare ale fibulelor din Fig. 12/3–4 le datorez d-nei Elisabeth Haspl (Deutschlandsberg). Adresez tuturor deplina mea recunoștință.

BIBLIOGRAFIE

- Antonescu 1968 – I. Antonescu, *Depozitul de obiecte de fier din comuna Negri-Bacău și implicațiile sale istorice*, Carpica 1, 1968, p. 189–197.
- Babeș 1970 – M. Babeș, *Récentes découvertes de dépôts de lingots en fer protohistoriques faites en Roumanie*, ArchRozhledy 22, 1970, 5, p. 608.
- Babeș 1983 – M. Babeș, *Paftale Latène târzie din sud-estul Europei*, SCIVA 34, 1983, 3, p. 196–221.
- Babeș 1993 – M. Babeș, *Die Poienești-Lukaševka-Kultur. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte im Raum östlich der Karpaten in den letzten Jahrhunderten vor Christi Geburt*, Bonn, 1993.
- Bagnasco Gianni 1999 – G. Bagnasco Gianni, *L'harpax come corona di luce*, în: M. Castoldi (ed.), *Koiva. Miscellanea di studi archeologici in onore di Piero Orlandini*, Milano, 1999, p. 123–142.
- Baitinger 2017 – H. Baitinger, *Transalpine Regions*, în: A. Naso (ed.), *Etruscology*, Boston – Berlin, 2017, p. 1607–1640.
- Baitinger, Völling 2007 – H. Baitinger, T. Völling, *Werkzeug und Gerät aus Olympia*, Olympische Forschungen 32, 2007.
- Bazarciuc 1983 – V. V. Bazarciuc, *Cetatea geto-dacică de la Bunești, jud. Vaslui*, SCIVA 34, 1983, 3, p. 249–273.
- Berciu, Popa 1963 – I. Berciu, A. Popa, *Depozitul de unelte dacice de pe Muntele Strîmbu de lângă Grădiștea Muncelului*, SCIV 14, 1963, 1, p. 151–161.
- Blečić Kavur 2009 – M. Blečić Kavur, *Universal and Original. Transformation of a style in the North-Adriatic Region*, G. Tiefengraber, B. Kavur, A. Gaspari (eds.), *Keltske studije II. Studies in Celtic Archaeology. Papers in honor of Mitja Guštin*, Montagnac, 2009, p. 198–207.
- Bondini 2008 – A. Bondini, *Il „IV Periodo attestino”: i corredi funerari tra IV e II secolo a.C. in Veneto*, Dottorato di Ricerca in Archeologia, vol. I, Bologna, 2008 (www.amsdottorato.unibo.it).
- Bondoc 1999 – D. Bondoc, *Colecția de arheologie a muzeului școlar Desa, jud. Dolj*, Oltenia 11, 1999, p. 65–73.
- Bondoc 2008–2009 – D. Bondoc, *Descoperirile de epocă La Tène de la Padea, jud. Dolj*, SCIVA 59–60, 2008–2009, p. 137–163.
- Borangic 2014 – C. Borangic, *Weapons and harness items from the time of the Dacian Kingdom discovered at Bulbuci, comm. Ceru Băcăinți, Alba County. Preliminary observation*, Istros 20, 2014, p. 277–310.
- Borangic, Bădescu 2017 – C. Borangic, A. Bădescu, *Unelte și ustensile din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României, Civilizația geto-dacică 2*, București, 2017.
- Božić 1981 – D. Božić, *Relativna kronologija mlajše železne dobe v jugoslavenskem podonavju (Relative Chronologie der jüngeren*

- Eisenzeit im jugoslavischen Donauraum), ArhVestLjubljana 32, 1981, p. 315–347.
- Božič 2002 – D. Božič, *Il vasellame bronzeo romano: grandi bacili e piccoli mestoli-colini*, în: A. Giumlia-Mair (ed.), *I bronzi antichi: produzione e tecnologia. Atti del XV Congresso Internazionale sui Bronzi Antichi, Grado-Aquileia, 22–26 maggio 2001*, Montagnac, 2002, p. 419–428.
- Božič 2008 – D. Božič, *Late La Tène-Roman cemetery in Novo mesto. Ljubljanska cesta and Okrajno glavarstvo. Studies on fibulae and on the relative chronology of Late La Tène period. Poznatolatsko-rimsko grobišče v Ljubljanska cesta in Okrajno glavarstvo. Študije o fibulah in o relativni kronologiji pozne latenske dobe*, Ljubljana, 2008.
- Bradley 1982 – R. Bradley, *The destruction of wealth in later prehistory*, MAN 17, 1982, 1, p. 108–122.
- Buora 1992 – M. Buora, *Le fibule in Friuli tra La Tène e romanizzazione*, Quaderni Friulani di Archeologia 2, 1992, p. 125–159.
- Butoi 1974 – M. Butoi, *Mormânt de incinerare din epoca fierului descoperit la Slatina*, Oltenia 1, 1974, p. 29–32.
- Canarache 1950 – V. Canarache, *Unelte agricole pe teritoriul Republicii Populare Române în epoca veche*, SCIV 1, 1950, 2, p. 83–109.
- Čičikova 1967 – M. Čičikova, *Au sujet du soc thrace*, Apulum 7/1, 1968, p. 117–122.
- Ciglencečki 2016 – S. Ciglencečki, *Ljubična nad Zbelovko goro in Homec nad Žižami: dve mogočni a slabo poznani arheološki postojanki na Štajerskem*, în: A. Boldin, M. Gorinšek, F. Janičič, B. Prapotnik (eds.), *Konjice: 870 let prve opisne omembe*, Slovenske Konjice, 2016, p. 36–47.
- Ciută, Borangic 2018 – M.-M. Ciută, C. Borangic, *A recently recovered lot of iron tools and weapons originating in the area of Orăștie Mountains*, Brukenthal Acta Musei 13, 2018, 1, p. 31–48.
- Cociș 2004 – S. Cociș, *Fibulele din Dacia romană. The Brooches from Roman Dacia*, Cluj-Napoca, 2004.
- Conovici 1983–1985 – N. Conovici, *Aspecte ale circulației drahmelor din Dyrrhachium și Apollonia în Peninsula Balcanică și în Dacia*, BSNR 77–79, 1983–1985 (1986), 131–133, p. 68–88.
- Crișan 1960 – I. H. Crișan, *Un depozit de unelte descoperit la Lechința de Mureș (plugul la daci)*, SCIV 11, 1960, 2, p. 285–301.
- Crișan 1977 – I. H. Crișan, *Burebista și epoca sa*, ediția a II-a, București, 1977.
- Crișan 1994 – I. H. Crișan, s.v. *Brăzdarul de plug*, în: C. Preda (coord.), *Enciclopedia Arheologie și Istoriei Vechi a României*, Vol. 1. A-C, București, 1994, p. 209–210.
- Cunja, Mlinar 2010 – R. Cunja, M. Mlinar, *S fibulo v fabulo. Fibule iz Istre, s Krasa, iz Notranjske in Posočja med prazgodovino in zgodnjim srednjim vekom. Con la fibula nella storia. Fibule dall'Istria, dalla Carniola Interna e dall'Isontino tra preistoria e alto medioevo*, Koper, 2010.
- Dizdar 2016 – M. Dizdar, *Late La Tène Settlements in the Vinkovci Region (Eastern Slavonia, Croatia). Centres of Trade and Exchange*, în: M. Karwowski, P. C. Ramsel (eds.), *Proceedings of the International Seminar, Oberleis-Klement, June 14th–15th, 2012*, Viena, 2016, p. 31–48.
- Dizdar, Božič 2010 – M. Dizdar, D. Božič, *O nekim oblicima fibula s kasnotatenskog naselja Vitrovica – Kiškorija sjever. On some shapes of fibulae from the Late La Tène settlement of Vitrovica – Kiškorija sjever*, Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu 27, 2010, p. 145–160.
- Dizdar, Tonc 2014 – M. Dizdar, A. Tonc, *Nuovi ritrovamenti di vasellame bronzeo tardorepubblicano a Blato in Slavonia (Croazia): Contatti tra scordisci e l'Italia durante il tardo La Tène*, în: P. Barral, J.-P. Guillemet, M.-J. Roulière-Lambert, M. Saracino, D. Vitali (eds.), *Les Celtes et le Nord de l'Italie (Premier et Second Âges du Fer). Actes du XXXVI colloque international de l'Association Française pour l'étude de l'âge du Fer, Vérone, 17–20 mai 2012*, Revue Archéologique de l'Est, Supplément 36, Dijon, 2014, p. 585–594.
- Drnić 2016 – I. Drnić, *Contacts between the Boii and the Scordisci: The Case of the Oberleiserberg Type Fibulae*, în: M. Karwowski, P. C. Ramsel (eds.), *Proceedings of the International Seminar, Oberleis-Klement, June 14th–15th, 2012*, Viena, 2016, p. 49–54.
- Floca 1953 – O. Floca, *Fermă (villa rustica) din epoca sclavagistă romană*, MCA 1, 1953, p. 743–754.
- Gebhard 1991 – R. Gebhard, *Die Fiebeln aus dem Oppidum von Manching*, Ausgrabungen in Manching 14, Stuttgart, 1991.
- Gherghe 1999 – P. Gherghe, *Piese de port descoperite în așezarea geto-dacică de la Dobrești, jud. Dolj*, SCIVA 50, 1999, 1–2, p. 79–82.
- Gherghe 2001 – P. Gherghe, *Repertoriul informațiilor și descoperirilor arheologice din Oltenia. Epoca Latène*, Craiova, 2001.
- Gherghe, Georgescu 2002 – P. Gherghe, I. Georgescu, *Noi descoperiri întâmplătoare în localitatea Oprisor, județul Mehedinți*, Drobeta 11–12, 2002, p. 105–108.
- Gherghe, Ridiche 2004 – P. Gherghe, F. Ridiche, *Desa, com. Desa, jud. Dolj. Punct: Castravița*, CCA, campania 2003, Cluj-Napoca, 2004, p. 112–115.
- Gherghe, Ridiche 2005 – P. Gherghe, F. Ridiche, *Desa, com. Desa, jud. Dolj. Punct: Castravița, La Ruptură*, CCA, campania 2004, Jupiter – Mangalia, 2005, p. 137–141.
- Gherghe, Ridiche 2006 – P. Gherghe, F. Ridiche, *Desa, com. Desa, jud. Dolj. Punct: Castravița, La Ruptură*, CCA, campania 2005, Constanța, 2006, p. 149–152.
- Gherghe, Ridiche 2007 – P. Gherghe, F. Ridiche, *Desa, com. Desa, jud. Dolj. Punct: Castravița, La Ruptură*, CCA, campania 2006, Tulcea, 2007, p. 143–144.
- Gherghe, Ridiche 2008 – P. Gherghe, F. Ridiche, *Desa, com. Desa, jud. Dolj. Punct: Castravița, La Ruptură*, CCA, campania 2007, Iași, 2008, p. 130–132.
- Gherghe, Ridiche 2009 – P. Gherghe, F. Ridiche, *Desa, com. Desa, jud. Dolj. Punct: Castravița, La Ruptură*, CCA, campania 2008, Târgoviște (= Valachica 21), 2009, p. 109–110.
- Gherghe et alii 2002 – P. Gherghe, M. Nica, F. Ridiche, *Desa, com. Desa, jud. Dolj. Punct: La Ruptură, Castravița*, CCA, campania 2001, Buziaș, 2002, p. 121–125.
- Gherghe et alii 2003 – P. Gherghe, M. Nica, F. Ridiche, *Desa, com. Desa, jud. Dolj. Punct: Castravița, La Ruptură*, CCA, campania 2002, Covasna, 2003, p. 115–118.
- Gherghe et alii 2004 – P. Gherghe, M. Nica, F. Ridiche, *Cercetările arheologice sistematice din punctele „Castravița”, și „La Ruptură”, localitatea Desa, județul Dolj – campania 2001*, Oltenia 15, 2004, p. 13–22.
- Gherghe et alii 2010a – P. Gherghe, M. C. Băscăanu, F. Ridiche, *Desa, com. Desa, jud. Dolj. Punct: Castravița*, CCA, campania 2009, Suceava, 2010, p. 61–63.
- Gherghe et alii 2010b – P. Gherghe, F. Ridiche, M. Băscăanu, *Câteva considerații privind descoperirile de epocă Latène din arealul geografic al localităților Desa-Ciuperceni, jud. Dolj*, AnUCraiova, Seria Istorie, Anul XV, nr. 1 (17), 2010, p. 255–258.
- Gherghe et alii 2014 – P. Gherghe, F. Ridiche, M. Băscăanu, E. Teleaga, *Desa, com. Desa, jud. Dolj. Punct: Castravița*, CCA, campania 2013, Oradea, 2014, p. 24.
- Ginouvès, Martin 1985 – R. Ginouvès, R. Martin, *Dictionnaire méthodique de l'architecture grecque et romaine*, vol. 1–3, Athènes – Rome, 1985.
- Gleirscher 2009 – P. Gleirscher, *Gräber keltischer Schwerkrieger vom Fuße der Gracarca (Kärnten)*, în: G. Tiefengraber, B. Kavar, A. Gaspari (eds.), *Keltske studije II. Studies in Celtic Archaeology. Papers in honor of Mitija Guštin*, Montagnac, 2009, p. 143–162.
- Gleischer, Nothdurfter 1992 – P. Gleischer, H. Nothdurfter, *Zum Bronze- und Eisenhandwerk der Fritzens-Sanzano Gruppe. L'artigianato in bronzo e in ferro del gruppo Fritzens-Sanzano*, în: I. R. Metzger, P. Gleischer, *Die Räter. I Reti*, Bolzano, 1992, p. 349–368.
- Glodariu, Cîmpeanu 1966 – I. Glodariu, M. Cîmpeanu, *Depozitul de unelte agricole de la Dedrad*, SCIV 17, 1966, 1, p. 19–32.
- Glodariu, Iaroslavschi 1979 – I. Glodariu, E. Iaroslavschi, *Civilizația fierului la daci (sec. II î.e.n. – I e.n.)*, Cluj-Napoca, 1979.
- Glodariu et alii 1970 – I. Glodariu, A. Zrinyi, P. Gyulai, *Le dépôt d'outils romains de Mărculeni*, Dacia NS 14, 1970, p. 207–231.
- Gudea, Lobüscher 2006 – N. Gudea, T. Lobüscher, *Dacia. Eine römische Provinz zwischen Karpaten und Schwarzem Meer*, Orbis Provinciarum. Zaberns Bildbände zur Archäologie, Mainz am Rhein, 2006.

- Guštin 1987 – M. Guštin, *La Tène fibulae from Istria*, *Archaeologia Iugoslavica* 24, 1987, p. 43–56.
- Guštin 2011 – M. Guštin, *On the Celtic tribe of Taurisci. Local identity and regional contacts in the ancient world*, în: M. Guštin, M. Jevtić (eds.), *The Eastern Celts. The communities between the Alps and the Black Sea*, Koper, Beograd, 2011, p. 119–128.
- Guštin 2020 – M. Guštin, *Die ostkeltische spätlatènezeitlichen Wagengräber aus dem Burgmuseum Deutschlandsberg und aus Hrtkovci-Vukoder in Srem*, VAMZ, 2020, (sub tipar).
- Hampel 1891 – J. Hampel, *A Nemzeti Múzeum régiséggyűjteményének gyarapodása*, *ArchÉrt* 11, 1891, p. 282–283.
- Hanny 2017 – E. Hanny, *Kelták a pálos kolostor körnékén La Tène D kori település a Budafoki úton (Budaszentörinc)*, *Budapest Régiségi* 50, 2017, p. 69–93.
- Henning 1987 – J. Henning, *Südosteuropa zwischen Antike und Mittelalter*, Berlin, 1987.
- Hundt 1953 – H.-J. Hundt, *Über die Tüllenhaken und -gabeln*, *Germania* 31, 1953, p. 145–155.
- Iaroslavschi, Bozu 2001 – E. Iaroslavschi, O. Bozu, *Descoperiri dacice la Grădiștea Muncelului – „Râpa cu galbeni”*, în: E. Iaroslavschi (ed.), *Studii de istorie antică. Omagiu profesorului Ioan Glodariu*, *BiblMusNap* 20, Cluj-Napoca, 2001, p. 127–141.
- Jacobi 1974 – G. Jacobi, *Werkzeug und Gerät aus dem Oppidum von Manching*, *Augrabungen in Manching* 5, Wiesbaden, 1974.
- Jevtić 2006 – M. Jevtić, *Karakter nalaza i kronologija. Character of Finds and Chronology*, în: M. Jevtić, M. Lazić, M. Sladić, *Židovarsko blago. Ostava srebrnog nakita iz naselja Skordiska. The Židovar Treasure. Silver Jewelry Hoard from the settlement of Scordisci*, Beograd, 2006, p. 82–166.
- Karwowski, Militký 2011 – M. Karwowski, J. Militký, *The Oberleiserberg types in the context of Taurisci influences*, în: M. Guštin, M. Jevtić (eds.), *The Eastern Celts. The communities between the Alps and the Black Sea*, Koper – Beograd, 2011, p. 131–136.
- Kavur, Guštin 2011 – B. Kavur, M. Guštin, *Contribution to Chronology*, în: M. Guštin, M. Jevtić (eds.), *The Eastern Celts. The communities between the Alps and the Black Sea*, Koper – Beograd, 2011, p. 129–130.
- Klimscha et alii 2012 – F. Klimscha, W. Blaschke, E. Thiele, *Bemerkungen zu Vorkomen, Verbreitung und Bedeutung überdimensionierter Lanzen der Europäischen Eisenzeit. Eine überdimensionierte Lanzenspitze aus Angermünde (Lkr. Uckermark)*, *ArchKorr* 42, 2012, 3, p. 351–369.
- Kruglikova 1959 – I. T. Kruglikova, *Железные сельскохозяйственные орудия Восточного в III в. н. э.*, *Sovetskaja Arheologija* 3, p. 135–143.
- Kurz 1995 – G. Kurz, *Keltische Hort- und Gewässerfunde in Mitteleuropa. Deponierungen der Latènezeit*, *Materialhefte zur Archäologie in Baden-Württemberg* 33, Stuttgart, 1995.
- Laharnar et alii 2017 – B. Laharnar, Ž. Šmit, A. Šemrov, *On La Tène silver finds from Slovenia*, în: J. Kysela, A. Danielisová, J. Militký (eds.), *Stories that made the Iron Age. Studies in Iron Age Archaeology dedicated to Natalie Venclová*, Praga, 2017, p. 123–136.
- Lazarova, Paunova 2003 – S. Lazarova, V. Paunova, *A Late Iron Age Grave from the Village of Koilovtsi in Central North Bulgaria*, *ArchBulg* 7, 2003, 1, p. 45–58.
- Lein 2004 – E. Lein, *Seemanns Lexikon der Ornamente. Herkunft, Entwicklung, Bedeutung*, Leipzig, 2004.
- Łuczkiwicz 1998 – P. Łuczkiwicz, *Ausgewählten Balkanischen Waffen der Spätlatènezeitlichen Przeworsk-Kultur in Polen*, *ArchKorr* 28, 1998, p. 253–267.
- Łuczkiwicz, Schönfelder 2008 – P. Łuczkiwicz, M. Schönfelder, *Untersuchungen zur Ausstattung eines späteisenzeitlichen Reiterkriegers aus dem südlichen Karpaten- oder Balkanraum*, *JRGZM* 55, 2008, p. 159–210.
- Mac Gonagle 2014 – B. Mac Gonagle, *Celtic Warrior Burial and Coinage from Dolj County (Romania)*, *Journal of Celtic Studies in Eastern Europe and Asia-Minor*, 2014 (<https://balkancelts.worldpress.com/2014/04/13/scordisci-warrior-burials-from-desa-romania/>).
- Marić 2017 – A. Marić, *Late Certosa and La Tène fibulae from Bosnia and Herzegovina*, dissertation, Ljubljana, 2017.
- Martin-Kilcher 1998 – S. Martin-Kilcher, *Gräber der späten Republik und der frühen Kaiserzeit am Lago Maggiore: Tradition und Romanisierung*, în: P. Fasold, T. Fischer, H. v. Hesberg, M. Witteyer (eds.), *Bestattungssite und Kulturelle Identität. Grabanlagen und Grabbeigaben der Frühen römischen Kaiserzeit in Italien und den Nordwest-Provinzen*, *Xantener Berichte* 7, Köln – Bonn, 1998, p. 191–253.
- Márton 2004 – A. Márton, *La fibule du type de Mötschwil*, *ActaArchHung* 55, 2004, p. 279–332.
- Măndescu 2012 – D. Măndescu, *Killing the Weapons. An Insight on Graves with Destroyed Weapons in Late Iron Age Transilvania*, în: S. Berecki (ed.), *Iron Age Rites and Rituals in the Carpathian Basin. Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureș 7–9 October 2011*, Târgu Mureș, 2012, p. 343–356.
- Moga 1982 – V. Moga, *Morminte dacice de incinerare de la Teleac (jud. Alba)*, *Apulum* 20, 1982, p. 87–91.
- Müller 1997 – R. Müller, *Die Agrotechnik der Späteisenzeit im Karpatenbecken*, *Zalai Múzeum* 8, 1997, p. 91–98.
- Müller 2002 – F. Müller, *Götter, Glauben, Rituelle. Religion in der Frühgeschichte Europas*, Mainz am Rhein, 2002.
- Nicolăescu-Plopșor 1945–1947 – C. S. Nicolăescu-Plopșor, *Antiquité celtique en Olténie*, *Dacia* 11–12, 1945–1947 (1948), p. 17–33.
- Nicolov 1965 – B. Nicolov, *Trakijski pametnici vâv Vračansko*, *Izvestija na Arheologičeskija Institut Sofia* 28, 1965, p. 163–202.
- Nikolov 1981 – B. Nikolov, *Trakijski pogrebenija pri s. Sofronievo, Vracanski obl.*, *ArheologijaSofia* 23, 1981, 3, p. 30–41.
- Nikolov 1990 – B. Nikolov, *Trakijski nahodki ot severozapadna Bălgarija*, *ArheologijaSofia* 32, 1990, 4, p. 14–26.
- Nillesse 2006 – G. Nillesse, *Les dépôts d'objets en fer dans les établissements ruraux gaulois de l'Ouest de la France*, în: G. Bataille, J.-P. Guillaumet (eds.), *Les dépôts métalliques au second âge du Fer en Europe tempérée. Actes de la table ronde organisée par l'UMR 5594, Glux-en-Glenne, 13–14 octobre 2004*, *Collection Bibactre* 11, Glux-en-Glenne, 2006, p. 221–246.
- Nothdurfter 1979 – J. Nothdurfter, *Die Eisenfunde von Sanzeno im Nonsberg*, *Römisch-Germanische Forschungen* 38, Mainz am Rhein, 1979.
- Orlić 2011 – L. Orlić, *Željeznodobne fibule s Nalazišta Četvrt Sv. Teodora u Puli. Iron Age fibulae from the site of St. Theodora's Quarter at Pula*, *Histria archaeologica* 42, 2011, p. 185–215.
- Pieta 2010 – K. Pieta, *Die keltische Besiedlung der Slowakei. Jüngere Latènezeit*, *Archaeologica Slovaca Monographiae* 12, Nitra, 2010.
- Polenz 1978 – H. Polenz, *Gedanken zu einer Fibel von Mittellatèneschema aus Káyseri in Anatolien*, *Bonner Jahrbücher* 178, 1978, p. 181–216.
- Popescu 1963 – D. Popescu, *Două descoperiri celtice din Oltenia*, *SCIV* 14, 1963, 2, p. 403–411.
- Popescu 2018 – A. Popescu, *Depozit de unelte dacice lângă Cula Glogovenilor*, *Pandurul*, 26 iunie 2018.
- Popov 1928–1929 – R. Popov, *Novootkriti pametnici ot' želdzenata epoha vă Bălgarija*, *IzvestijaSofia* 5, 1928–1929 (1929), p. 273–290.
- Preda, Palincăș 2005 – C. Preda, N. Palincăș, *A tetradrachms hoard from settlement "A" at Popești*, *Dacia NS* 48–49, 2004–2005, p. 77–98.
- Pupeză 2012 – L.-P. Pupeză, *Veacul întunecat al Daciei. Arheologie și istorie în spațiul carpato-danubian de la sfârșitul secolului III a. Chr. până la începutul secolului I a. Chr.*, *BiblMusNap* 37, Cluj-Napoca, 2012.
- Roman 1976 – P. Roman, *Cultura Coțofeni*, București, 1976.
- Rosetti 1960 – D. V. Rosetti, *Un depozit de unelte, câteva ștampile anepigrafice și o monedă din a doua epocă a fierului*, *SCIV* 11, 1960, 2, p. 391–403.
- Rustoiu 1997 – A. Rustoiu, *Fibulele din Dacia preromană (sec. II î.e.n. – I e.n.)*, *BiblThrac* 22, București, 1997.
- Rustoiu 2001 – A. Rustoiu, *Ornamentica pumnalelor curbe traco-dacice*, în: C. Cosma, D. Tamba, A. Rustoiu (eds.), *Studia archaeologica et historica Nicolae Gudea dicta. Omagiu profesorului Nicolae Gudea la 60 de ani*, Zalău, 2001, p. 181–185.
- Rustoiu 2008 – A. Rustoiu, *Războinici și societate în aria celtică transilvăneană. Studii pe marginea mormântului cu coif de la Ciumești*, Cluj-Napoca, 2008.

- Rustoiu 2009 – A. Rustoiu, *Masters of metals in the Carpathian Basin (workshops, production centers and funerary manifestation in the early and middle Latène)*, EphemNap 19, 2009, p. 7–21.
- Rustoiu et alii 2001–2002 – A. Rustoiu, V. Sîrbu, I. V. Ferencz, *Mormântul tumular dacic de la Călan (jud. Hunedoara)*, Sargetia 30, 2001–2002, p. 111–127.
- Rybová, Motyková 1983 – A. Rybová, K. Motyková, *Der Eisendepotfund der Latènezeit von Kolín*, PamArch 74, 1983, p. 96–174.
- Sannibale 2008 – M. Sannibale, *Utensili*, în: M. Sannibale (ed.), *La raccolta di Giacomo Guglielmi. Parte II. Bronzi e materiali vari*, Roma, 2008, p. 135–158.
- Schönfelder 2006 – M. Schönfelder, *Ein spätlatènezeitlicher Werkzeug- und Gräthort aus dem ostkeltischen Gebiet*, în: G. Bataille, J.-P. Guillaumet (eds.), *Les dépôts métalliques au second âge du Fer en Europe tempérée. Actes de la table ronde organisée par l'UMR 5594, Glux-en-Glenne, 13–14 octobre 2004*, Collection Bibactre 11, Glux-en-Glenne, 2006, p. 109–128.
- Seidel 2008 – S. Seidel, *Le fibule dell'età del ferro*, în: M. Buora, S. Seidel (eds.), *Fibule antiche del Friuli*, Udine – Roma, 2008, p. 14–18.
- Sîrbu, Borangic 2015 – V. Sîrbu, C. Borangic, *Paznicii trecătorii. Morminte dacice pe Valea Oltului*, în: S. Fortiu, A. Stavilă (eds.), *ArheoVest. Interdisciplinaritate în arheologie și istorie III.1. In memoriam Florin Medeleț (1943–2005)*, Szege, 2015, p. 369–390.
- Sîrbu, Borangic 2016 – V. Sîrbu, C. Borangic, *Pumnalul sica în nordul Dunării (~200 a. Chr. – 106 p. Chr.). Semiotica marțială a puterii. Le poignard sica au nord du Danube. (~200 av. J.-C. – 106 ap. J.-C.). Sémiotique martiale du pouvoir*, Brăila, 2016.
- Sîrbu et alii 1999 – V. Sîrbu, A. Rustoiu, G. Crăciunescu, *Descoperiri funerare din La Tène-ul târziu din zona Porților de Fier*, Th-D 20, 1999, 1–2, p. 217–229.
- Sîrbu et alii 2007 – V. Sîrbu, S. A. Luca, C. Roman, S. Purece, D. Diaconescu, N. Cerișer, *Vestigiile dacice de la Hunedoara Grădina Castelului / The Dacian Vestiges in Hunedoara Grădina Castelului*, Alba Iulia, 2007.
- Spănu 2001–2002 – D. Spănu, *Un mormânt de epocă târzie La Tène de la Dubova*, SCIVA 53, 2001–2002, p. 83–132.
- Spănu 2012 – D. Spănu, *Tezaurele dacice. Creația în metale prețioase din Dacia preromană*, București, 2012.
- Spănu 2014 – D. Spănu, *Une contribution archéologique à l'étude du trésor du IIIe siècle av. J. C. d'Epureni*, Dacia NS 58, 2014, p. 65–94.
- Spănu 2018 – D. Spănu, *Kostrzewski K Fibula in Padea Panagjurski Kolonii Group*, în: S. Berecki, A. Rustoiu, M. Egri (ed.), *Iron Age Connectivities in the Carpathian Basin. Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureș, 13–15 October 2017*, Cluj-Napoca, 2018, p. 239–252.
- Spănu 2019 – D. Spănu, *Core Issues of Late La Tène Chronology in Romania*, Peuce 17, 2019, p. 167–206.
- Stalio 1986 – B. Stalio, *Le site préhistorique Ajmana à Mala Vrbica*, în: *Đjerdapske Sveske/Cahiers des Portes de Fer III*, Beograd, 1986, p. 27–50.
- Szabó 1999 – M. Szabó, *Das Gold der Kelten*, în: P. Raczky, T. Kovacs, T. Kemenczei, M. Szabo (eds.), *Prähistorische Goldschätze aus dem Ungarischen Nationalmuseum. Katalog zur Ausstellung im Museum für Vor- und Frühgeschichte, Archäologisches Museum Frankfurt am Main 16.10.1999-9.1.2000*, Budapest, 1999, p. 103–118.
- Tanțău 1972 – R. Tanțău, *Meșteșugurile la geto-daci*, București, 1972.
- Teleaga 2015 – E. Teleaga, *Die La-Tène-zeitlichen Grabfunde aus Brateiu, jud. Sibiu, Rumänien. Ein Beitrag zum Grabwesen Siebenbürgens*, Dacia NS 59, 2015, p. 241–275.
- Teleaga 2016 – E. Teleaga, *Schwerter aus der Region des Eisernen Tores. Ein chronologischer Beitrag der Mittel- und Spät-La-Tène-Waffengräber*, în: S. Berecki (ed.), *Iron Age Chronology in the Carpathian Basin. Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureș, 8–10 October 2015*, Cluj-Napoca, 2016, p. 293–323.
- Teleaga et alii 2019 – E. Teleaga, F. Ridiche, M. Constantinescu, A. Bălășescu, V. Apostol, L. Ionescu, *Necropolele Latène de la Desa. Rezultate intermediare (comunicare)*, Sesiunea anuală a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”, *Metodă, teorie și practică în arheologia contemporană*, București, 29 martie 2019.
- Teodor 1980 – S. Teodor, *Das Werkzeugdepot von Lozna (Kr. Botoșani)*, Dacia NS 24, 1980, p. 133–150.
- Teodor 1999 – S. Teodor, *Regiunile est-carpătice ale României în secolele V–II î.d.Hr. Considerații generale și repertoriu arheologic*, BiblThrac 27, București 1999.
- Todorović 1972 – J. Todorović, *Praistorijska Karaburma*, Beograd, 1972.
- Todosiev, Torbov 1995 – N. Teodosiev, N. Torbov, *Trakijski mogili ot kăсноелениčeskata epoha pri Tărnava, Beloslatsinsko*, Izvestija na Museite v Severnozpadna Bălgaria 23, 1995, p. 11–58.
- Tomedi 2017 – G. Tomedi, *South ans southeast Central Europe*, în: A. Naso (ed.), *Etruscology*, Boston – Berlin, 2017, p. 1585–1605.
- Tudor 1942 – D. Tudor, *Oltenia romană*, București, 1942.
- Tudor 1968 – E. Tudor, *Morminte de luptători din a doua epocă a fierului descoperite la Rastu*, SCIV 19, 1968, 3, p. 517–526.
- Ursachi 1995 – V. Ursachi, *Zargidava. Cetatea dacică de la Brad*, BiblThrac 10, București, 1995.
- Vingo 2016 – P. de Vingo, *The material culture and agricultural traditions in the early medieval eastern Merovingian areas: a new study proposal*, în: J. Klapste (ed.), *Agrarian Technology in the Medieval Landscape*, Ruralia 10, Turnhout, 2016, p. 325–349.
- Vulpe, Teodor 2003 – R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava. Așezarea geto-dacică de la Poiana*, București, 2003.
- Zirra 2017 – V. V. Zirra, *Fibulele de schemă La Tène din România*, Craiova, 2017.

ANEXA 1. DATELE TEHNICE ALE PIESELOR DE LA GLOGOVA ȘI DESA**1.1. Depozitul de la Glogova**

1. Brăzdar cu croșetă din fier; lungime: 29 cm; lățimea plăcii: 4,52 cm; grosimea plăcii: 1,4–1,5 cm; lățimea maximă a vârfului: 5 cm. MJG-Târgu Jiu, inv. 31835. Fig. 3/1.
2. Furcă pentru carne (*kreágra*) din fier: se păstrează doar tija mânerului; lungime: 45,8 cm. MJG-Târgu Jiu, fără inv. Fig. 3/2.
3. Furcă pentru carne (*kreágra*) cu tub de înmănușare din fier; țepușele păstrate parțial; lungime actuală: 19,24 cm (din care tubul: 12,4 cm). MJG-Târgu Jiu, fără inv. Fig. 4/4.
4. Seceră din fier; lungime: 31,8 cm. MJG-Târgu Jiu, inv. 31837. Fig. 4/1.
5. Seceră din fier; lungime: 29,6 cm. MJG-Târgu Jiu, inv. 31839. Fig. 4/2.
6. Seceră din fier; lungime: 26,6 cm. MJG-Târgu Jiu, inv. 31838. Fig. 4/3.

1.2. Vârful de lance de la Glogova

Vârful de lance cu lama cu secțiune rombică; lungime: 31,3 cm (din care tubul de înmănușare 10,4 cm); lățime: 4,1 cm; grosimea lamei: 0,6 cm; MJG-Târgu Jiu, inv. 31836. Fig. 4/5.

1.3. Mormântul 12 PPK de la Desa

1. Fibulă din bronz; extremitatea piciorului și portagrafa lipsă; lungimea păstrată: 10 cm; lungimea reconstituită ipotetic: ca. 12 cm; lățime resort: 2,2 cm. MO-Craiova. Fig. 8/1.
2. Cuțit din bronz cu mâner curb; lungime: 12,9 cm; lățime: 3 cm; MO-Craiova. Fig. 8/2.
3. Cuțit din bronz cu lama cu contur frânt; lama ornamentată pe o singură parte cu două șiruri paralele de poansonări; lungime: 11,5 cm; lățimea maximă a lamei: 1,2 cm; MO-Craiova. Fig. 8/3.
4. Tije din bronz; lungime: 0,97 cm; lățime: 0,22 cm; MO-Craiova. Fig. 8/4.

1.4. Complexul 4/2019 de la Desa

1. Vârful de lance cu nervură mediană lată; partea superioară a lamei ușor îndoită din vechime; lungime: 37,3 cm (din care tubul: 11,5 cm); lățime: 4,9 cm; grosimea lamei: 0,62 cm. MO-Craiova. Fig. 10/1.
2. Vârful de lance cu nervură mediană lată; lungime: 37,7 cm (din care tubul: 10,6 cm); lățime: 5,1 cm; grosimea lamei: 0,61 cm. MO-Craiova. Fig. 10/2.

ANEXA 2. LUNGIMILE VÂRFURILOR DE LANCE ÎNTREGI DIN GRUPA PADEA - PANAGJURSKI KOLONII

Altimir – *Drëndarska Košara*, Bulgaria: 32 cm (Nicolov 1965, p. 174, nr. 50, fig. 15v)
 Bălănești, România: 43,7 cm (măsurători personale)
 Bălava/Cornești, România: 61,8 cm (Popescu 1963, p. 410, fig. 5/3)
 Beli Izvor, Bulgaria: 24 cm (Nicolov 1965, p. 166, nr. 20a)
 Beli Izvor, Bulgaria: 40 cm (Nicolov 1965, p. 166, nr. 20b)
 Bulbuc complexul 3, România: 34 cm (Borangic 2014, p. 284)
 Bulbuc complexul 3, România: 45,3 cm (Borangic 2014, p. 284)
 Bulbuc complexul 4, România: 52 cm (Borangic 2014, p. 285)
 Bulbuc complexul 5, România: 50 cm (Borangic 2014, p. 287)
 Călan, România: 45,8 cm (Rustoiu *et alii* 2001–2002, p. 112, nr. 2)
 Călărași, România: 39,3 cm (Nicolăescu-Plopșor 1945–1947, pl. 1/5)
 Călărași, România: 51 cm (Nicolăescu-Plopșor 1945–1947, pl. 1/4)
 Căscioarele, România: 43 cm (Klimscha *et alii* 2012, p. 362)
 Cetate, România: 51,5 cm (Nicolăescu-Plopșor 1945–1947, p. 19)
 Cetate, România: 58 cm (Nicolăescu-Plopșor 1945–1947, p. 20)
 Čomakovci, Bulgaria: 30 cm (Nikolov 1990, p. 19)
 Čomakovci, Bulgaria: 32 cm (Nikolov 1990, p. 19)
 Corcova, România: 50 cm (Sîrbu *et alii* 1999, p. 219, nr. 4)
 Corlate, România: 43,6 cm (Nicolăescu-Plopșor 1945–1947, pl. 2/5)
 Corlate, România: 56 cm (Sîrbu *et alii* 1999, p. 227, fig. 3/2);
 Desa cpl. 4/2019, România: 37,3 cm (observații personale);
 Desa cpl. 4/2019, România: 37,7 cm (observații personale);
 Desa M-1-PPK, România: 54 cm (informație cordială M. Bâsceanu);
 Desa M-1-PPK, România: 55,7 cm (informație cordială M. Bâsceanu);
 Desa M-4-PPK, România: 40,5 cm (informație cordială M. Bâsceanu);
 Desa M-6-PPK, România: 51,3 cm (informație cordială M. Bâsceanu);
 Dubova, România: 35,2 cm (Spănu 2001–2002, p. 84);
 Glogova, România: 31,3 cm (observații personale);
 Golonți, România: 53 cm (Nicolăescu-Plopșor 1945–1947, pl. IV/6);
 Gruia, România: 21 cm (Nicolăescu-Plopșor 1945–1947, pl. V/6);
 Gruia, România: 34,2 cm (Nicolăescu-Plopșor 1945–1947, pl. V/5);
 Gruia, România: 35,6 cm (Nicolăescu-Plopșor 1945–1947, pl. V/4);
 Gruia, România: 37,5 cm (Nicolăescu-Plopșor 1945–1947, pl. V/3);
 Gruia, România: 38,5 cm (Nicolăescu-Plopșor 1945–1947, pl. V/2);
 Gruia, România: 61 cm (Nicolăescu-Plopșor 1945–1947, pl. V/1);
 Gruia mormântul 1/1969, România: 25,8 cm (Sîrbu *et alii* 1999, p. 219, nr. 3);
 Gruia mormântul 1/1969, România: 25,8 cm (Sîrbu *et alii* 1999, p. 219, nr. 4);
 Hunedoara defunctul 7, România: 31 cm (Sîrbu *et alii* 2007, p. 24, p. 248, fig. 34/9);
 Hunedoara complexul 71/defunctul 31, România: 32 cm (Sîrbu *et alii* 2007, p. 195, fig. 74/4);
 Koilovci, Bulgaria: 42 cm (Lazarova, Paunova 2003, p. 46–47, nr. 3);
 Koilovci, Bulgaria: 42 cm (Lazarova, Paunova 2003, p. 46–47, nr. 4);
 Koinare, Bulgaria: 32 cm (Klimscha *et alii* 2012, p. 363);
 Koinare, Bulgaria: 38 cm (Klimscha *et alii* 2012, p. 363);
 Komarevo, Bulgaria: 45 cm (Nicolov 1965, p. 184, nr. 83);
 Lipnica – *Starci krak*, Bulgaria: 53 cm (Nicolov 1965, p. 186, nr. 93);
 Mala Vrbica – *Ajmana* mormântul 1, Serbia: 53 cm (Stalio 1986, p. 33);
 Mala Vrbica – *Ajmana* mormântul 1, Serbia: 55,6 cm (Stalio 1986, p. 33);
 Malăk Văršec, Bulgaria: 45 cm (Klimscha *et alii* 2012, p. 363);
 Montana, Bulgaria: 49,1 cm (Łuczkiwicz, Schönfelder 2008, p. 171);
 Oprișor, România: 26 cm (Gherghe, Georgescu 2002, p. 106);

Oprișor, România: 28,8 cm (Gherghe, Georgescu 2002, p. 106);
Oprișor, România: 43,7 cm (Gherghe, Georgescu 2002, p. 106);
Orodel, România: 22,6 cm (Nicolăescu-Plopșor 1945–1947, p. 27);
Osen, Bulgaria: 31 cm (Nikolov 1990, p. 20–21);
Padea, România: 72,3 cm (Bondoc 2008–2009, p. 141, nr. 3);
Padea, România: 38,5 cm (Bondoc 2008–2009, p. 142, nr. 4);
Padea, România: 42,5 cm (Bondoc 2008–2009, p. 142, nr. 5);
Padea, România: 27,6 cm (Bondoc 2008–2009, p. 142, nr. 6);
Padea, România: 49,5 cm (Bondoc 2008–2009, p. 142, nr. 7);
Padea, România: 24,5 cm (Bondoc 2008–2009, p. 142, nr. 8);
Padea, România: 31,2 cm (Bondoc 2008–2009, p. 142, nr. 9);
Padea, România: 25 cm (Bondoc 2008–2009, p. 142, nr. 12);
Padea, România: 29 cm (Bondoc 2008–2009, p. 143, nr. 13);
Padea, România: 27,5 cm (Bondoc 2008–2009, p. 143, nr. 14);
Padea, România: 29 cm (Bondoc 2008–2009, p. 143, nr. 15);
Pavolce, Bulgaria: 46 cm (Nicolov 1965, p. 182, nr. 78);
Pleven, Bulgaria: 48,5 cm (Popov 1928–1929, p. 278);
Pleven, Bulgaria: 49 cm (Popov 1928–1929, p. 278, fig. 139);
Racovița, România: 46 cm (Sîrbu, Bornagic 2015, 372);
Rastu, România: 43 cm (Tudor 1968, p. 521);
Rastu, România: 59 cm (Tudor 1968, p. 521);
Sișeștii de Jos, România: 20,1 cm (Nicolăescu-Plopșor 1945–1947, p. 29);
Sișeștii de Jos, România: 39,5 cm (Nicolăescu-Plopșor 1945–1947, p. 29);
Slatina, România: 46 cm (Butoi 1974);
Sofronjevo mormântul 3, Bulgaria: 28 cm (Nikolov 1981, p. 35–36, fig. 4g);
Sofronjevo mormântul 3, Bulgaria: 35 cm (Nikolov 1981, p. 35–36, fig. 4d);
Sofronjevo mormântul 4, Bulgaria: 33 cm (Nikolov 1981, p. 38, fig. 5d);
Sofronjevo mormântul 5, Bulgaria: 46 cm (Nikolov 1981, p. 40, fig. 6g);
Staro Selo, Bulgaria: 32 cm (Nikolov 1990, p. 20);
Tărnak, Bulgaria: 48 cm (Nicolov 1965, p. 188, nr. 103);
Tărnava – *Mitkov Vrah*, Bulgaria: 30 cm (Nicolov 1965, p. 179, nr. 67);
Tărnava – *Mitkov Vrah*, Bulgaria: 32 cm (Nicolov 1965, p. 179, nr. 68);
Tărnava – *Mitkov Vrah*, Bulgaria: 39 cm (Nicolov 1965, p. 179, nr. 72);
Tărnava – *Mitkov Vrah*, Bulgaria: 37 cm (Nicolov 1965, p. 179, nr. 73);
Tărnava tumulul 3, mormântul 1, Bulgaria: 50 cm (Todosiev, Torbov 1995, p. 27, fig. 22);
Tărnava tumulul 3, mormântul 1, Bulgaria: 54 cm (Todosiev, Torbov 1995, p. 27, fig. 22);
Teleac, România: 44 cm (Moga 1982, p. 87);
Vârtopu, România: 37 cm (Nicolăescu-Plopșor 1945–1947, p. 30);
Vârtopu, România: 53 cm (Nicolăescu-Plopșor 1945–1947, p. 30);
Vinograd, Bulgaria: 42 cm (Klimscha *et alii* 2012, p. 363);
Vraca, România: 30 cm (Nicolov 1965, p. 191, nr. 114);
Zimnicea, România: 31,8 cm (măsurători personale).

ABREVIERI / ABRÉVIATIONS / ABBREVIATIONS

AAC – Acta Archaeologica Carpatica, Kraków
ACMI – Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice, București
ACSS – Ancient Civilisations from Scythia to Siberia, Leiden
ActaArch – Acta Archaeologica. København
ActaArchHung – Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest
AJA – American Journal of Archaeology, Boston
Alba Regia – Alba Regia. Annales Musei Stephani regis, Székesfehérvár
Altertum – Das Altertum, Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin Sektion für Altertumswissenschaft Akademie der Wissenschaften der DDR Zentralinstitut für Alte Geschichte und Archäologie, Berlin
Aluta – Aluta. Revista Muzeului Național Secuiesc Sfântu Gheorghe
AM – Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung, Berlin
AMI(T) – Archäologische Mitteilungen aus Iran (und Turan)
ANRW – *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt. Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschung*, Berlin – New York, 1972–1998
Antaeus – Antaeus. Communicationes ex Instituto Archaeologico Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest
Antiquity – Antiquity. A Review of World Archaeology, Durham, UK
Anuarul MJIAP – Anuarul Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Prahova, Ploiești
AnUCraiova – Analele Universității din Craiova
AnUVT – Annales d'Université "Valahia" Târgoviște, Section d'Archéologie et d'Histoire
Apulum – Acta Musei Apulensis. Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia
ARA – Annuaire Roumain d'Anthropologie
ArchBulg – Archaeologia Bulgarica, Sofia
ArchÉrt – Archaeologiai Értesítő. A Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat tudományos folyóirata, Budapest
ArchHist – Archeologia Historica, Brno
ArchKorr – Archäologisches Korrespondenzblatt, Mainz
ArchRozhledy – Archeologické Rozhledy, Praha
Area – Area, Royal Geographical Society, London
ArheologijaSofia – Arheologija. Organ na Archeologičeskija Institut i Muzej, Sofia
ArhMold – Archeologia Moldovei, Iași
ArhVestLjubljana – Arheološki vestnik. Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, Ljubljana
ASC – Archeologica Slovaca Catalogi, Bratislava
AVANS – Archeologické Vyskumy a Nálezy na Slovensku, Nitra
BARIntSer – British Archaeological Reports. International Series, Oxford
BARSupSer – British Archaeological Reports. Supplementum Series, Oxford
BASOR – Bulletin of the American Schools of Oriental Research, University of Chicago
BCH – Bulletin de Correspondance Hellénique, Athènes-Paris
BiblIstrPont-SA – Biblioteca Istro-Pontică. Seria Arheologie. Institutul de Cercetări Eco-Muzeale „Gavrilă Simion”, Tulcea
BiblMemAnt – Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, Piatra-Neamț
BiblMusNap – Bibliotheca Musei Napocensis, Cluj-Napoca
BiblMuzNaț-SCP – Biblioteca Muzeului Național – Seria Cercetări Pluridisciplinare, București
BiblThrac – Bibliotheca Thracologica, București
BiEtud IFAO – Bibliothèque d'étude, Institut français d'archéologie orientale, Le Caire
BMJT – Buletinul Muzeului Județean Teleorman, Alexandria
Bonner Jarbücher – Bonner Jahrbücher des Rheinischen Landesmuseums in Bonn, Bonn
BSA – British School at Athens, Athens
BSNR – Buletinul Societății Numismatice Române, București
CA – Cercetări arheologice, București
Caiete ARA – Caietele ARA, Revistă de Arhitectură, Restaurare și Arheologie, Asociația ARA, București
CAPH – Cemeteries of the Avar Period (567–829) in Hungary, Budapest
Carpica – Carpica. Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău, Bacău

- CCA – Cronica Cercetărilor Arheologice din România, București
- CCDJ – Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos, Călărași
- CIAnt – Classical Antiquity, University of California, Berkeley
- Collegium Antropologicum – Collegium Antropologicum. Journal of the Croatian Anthropological Society
- Crisia – Crisia. Muzeului Țării Crișurilor, Oradea
- Dacia – Dacia (Nouvelle Série). Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. Académie Roumaine. Institut d'archéologie « V. Pârvan », Bucarest
- DMÉ – A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve, Debrecen
- Documenta Praehistorica – Documenta Praehistorica, University of Ljubljana, Faculty of Arts, Department of Archaeology, Ljubljana
- Drobeta – Drobeta. Muzeul Regiunii Porțile de Fier, Drobeta-Turnu Severin
- EphemNap – Ephemeris Napocensis. Academia Română, Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca
- ERAUL – Études et Recherches archéologiques de l'Université de Liège
- eTopoi – Journal for Ancient Studies, Berlin
- EurAnt – Eurasia Antiqua. Deutsche Archäologisches Institut, Berlin
- Expedition – Expedition. The Magazine of Archaeology, Anthropology
- FAH – Fontes archaeologici Hungariae, Budapest
- FolArch – Folia Archaeologica. A Magyar Nemzeti Múzeum Évkönyve. Annales Musei Nationalis Hungarici, Budapest
- Gallia – Gallia. Archéologie de la France antique
- Germania – Germania. Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts, Frankfurt
- Gladius – Gladius. Estudios sobre armas antiguas, armamento, arte militar y vida cultural en Oriente y Occidente, España
- GNMP – Glasnik Narodnog muzeja Pančevo, Pančevo
- GSAD – Glasnik Srpskog arheološkog društva, Beograd
- Gymnasium – Gymnasium. Zeitschrift für Kultur der Antike und humanistische Bildung
- Habis – Habis. Arqueología, filología clásica, Universidad de Sevilla
- Hesperia – Hesperia. Journal of the American School of Classical Studies at Athens, Cambridge
- Historia – Historia. Zeitschrift für Alte Geschichte, Franz Steiner Verlag, Stuttgart
- Histria archaeologica – Histria archaeologica. Časopis Arheološkog muzeja Istre, Pula, Croatia
- HMÉ – A Hajdúsági Múzeum Évkönyve, Hajdúböszörmény
- IAA Reports – Israel Antiquities Authority Publications, Israel
- Ialomița – Ialomița. Studii de cercetări de arheologie, istorie, etnografie și muzeologie, Slobozia
- IARPotHP – International Association for Research on Pottery of the Hellenistic Period e. V.
- IJA – International Journal of Archaeology
- IJO – International Journal of Osteoarchaeology, Journal online
- Iran – Journal of the British Institute of Persian Studies
- Istros – Istros, Muzeul Brăilei, Brăila
- IzvestijaSofia – Izvestija na Nacionalnija Arheologičeski Institut, Sofia
- JAMÉ – A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve, Nyíregyháza
- JAS – Journal of Archaeological Science
- JDAI – Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts, Deutsches Archäologisches Institut, Berlin
- JEMAHS – Journal of Eastern Mediterranean Archaeology and Heritage Studies, Pennsylvania State University
- JFA – Journal of Field Archaeology
- JHRE – Journal of Housing and Rural Environment, Iran
- JNES – Journal of Near Eastern Studies
- JPMÉ – A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, Pécs
- JRGZM – Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz, Mainz
- Klio – Klio. Beiträge zur Alten Geschichte, Berlin
- Kühn-Archiv – Kuhn-Archiv. Arbeiten aus dem Landwirtschaftlichen Institut der Universität Halle
- MAIASK – Materialy po arheologii i istorii antichnogo i srednevekovogo Kryma, Moskva – Tyumen – Nizhnevartovsk
- MAInstUngAK – Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, Budapest
- MAN – MAN. Journal of the Royal Anthropological Institut, London
- Marisia – Marisia. Studii și materiale. Arheologie – Istorie – Etnografie. Târgu Mureș
- MCA – Materiale și Cercetări Arheologice, București
- MEFRA – Mélanges de l'Ecole française de Rome. Antiquité, Roma

- MFME-SA – A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica, Szeged
- MHÁS – Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei, Miskolc–Budapest–Szeged–Szombathely
- Minerva – Minerva. Revista de filología clásica, Universidad de Valladolid
- Monographie du CRA – Monographie du Centre de Recherches archéologiques, Valbonne
- MÓTK – Magyar Őstörténeti Témacsoport Kiadványok. Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest
- Mousaios – Mousaios. Buletinul Științific al Muzeului Județean Buzău
- MR – Magyar Régészet. Online Magazin (Archaeolingua)
- NM – Natura Montenegrina, Podgorica
- Oltenia – Oltenia. Studii și Comunicări, Craiova
- Padusa – Padusa. Bolletino del Centro polesano di studi storici, archeologici et etnografici, Rovigo
- PamArch – Památky Archeologické, Praha
- Peuce – Peuce, Studii și cercetări de istorie și arheologie, Institutul de Cercetări Eco-Muzeale, Tulcea
- Phoenix – Phoenix. The Journal of the Classical Association of Canada
- Pontica – Pontica. Studii și materiale de istorie, arheologie și muzeografie, Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța
- PZ – Prähistorische Zeitschrift, Berlin-Mainz
- Quaternary International – Quaternary International. The Journal of the International Union for Quaternary Research
- RA – Revue Archéologique, Paris
- Radiocarbon – An International Journal of Cosmogenic Isotope Research, Cambridge
- RÉL – Revue des études latines
- RMM.MIA – Revista Muzeelor și Monumentelor, seria Monumente Istorice și de Artă, București
- RMV – Rad muzeja Vojvodine, Novi Sad
- RT – Régészeti Tanulmányok. A Közép-Duna-medence honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei, Budapest
- RVM – Rad vojvođanskih muzeja, Novi Sad
- SAM – Studia Archaeologica et Mediaevalia, Bratislava
- Sargetia – Sargetia. Acta Musei Devensis, Buletinul Muzeului județean Hunedoara, Deva
- SAP – Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia. A PPKE BTK Régészeti Tanszékének kiadványai, Budapest
- SCA – Studii și Cercetări de Antropologie, București
- SCIV(A) – Studii și Cercetări de Istorie Veche (și Arheologie), București
- SCN – Studii și Cercetări de Numismatică, București
- SlovArch – Slovenská Archeológia, Nitra
- SP – Studii de Preistorie, București
- Starinar – Starinar. Arheološki institut Beograd
- StCl – Studii Clasice, București
- Studia Hercynia – Studia Hercynia, Univerzita Karlova
- Studia praehistorica – Studia praehistorica, National Institute of Archaeology with Museum, Sofia
- Študijné zvesti – Študijné zvesti. Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied, Nitra
- Syria – Syria. Revue d'art oriental et d'archéologie
- Th-D – Thraco-Dacica, București
- Tisicum – A Jász – Nagykun – Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve, Szolnok
- TNYSc – Transactions of the New York Academy of Sciences, New York
- Transilvania – Transilvania. Centrul Cultural Interetnic Transilvania, Sibiu
- TRW – Transformation of the Roman World, Leiden
- TYCHE – TYCHE. Beiträge zur Alten Geschichte, Papyrologie und Epigraphik
- Tyrageia – Tyrageia. Anuarul Muzeului Național de Istorie a Moldovei, Chișinău
- VAH – Varia Archaeologica Hungarica V. Redigit Csanád Bálint. Publicationes Instituti Archaeologici Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest
- Valachica – Valachica. Studii și cercetări de istorie și istoria culturii, Complexul Muzeal Național Curtea Domnească Târgoviște
- VAMZ – Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, Zagreb
- ŽA – Živa Antika / Antiquité Vivante. Društvo za antički studii na SRM, Seminar na klasična filologija, Filozofski fakultet, Skopje
- ZAM – Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters, Bonn
- ZfA – Zeitschrift für Archäologie, Berlin
- Ziridava – Ziridava. Studia Archaeologica. Complexul Muzeal Arad

ZMS – Zbornik muzeja Srema, Sremska Mitrovica

ZNM Beograd – Zbornik Narodnog Muzeja, Beograd